

Kavalalı İbrahim Paşa: Avrupa Seyahati, Mısır Valiliği ve Ölümü [1845-1848]

Kavalalı Ibrahim Pasha: His Travel to Europe, Governorship of Egypt, and Death [1845-1848]

Ahmet Dönmez¹ ; İbrahim Özdemir²

Öz

İbrahim Paşa, 1845 yılında tedavi amacıyla önce İtalya'ya ardından Fransa'ya gitti. Başta Fransa Kralı Louis Philippe olmak üzere birçok soylu, devlet adamı ve aydın kişiyle görüştü. Onun şerefine davetler ve ziyafetler düzenlendi. Burada askerî, ticari birçok alanı gezme ve inceleme fırsatı buldu. İbrahim Paşa, Fransa'dan sonra İngiltere'ye gitti. İngiltere'de Londra, Birmingham, Liverpool, Manchester gibi birçok sanayi kentini ve İrlanda'yı gezdi. Kraliçe Victoria, Lord Palmerston, eski başbakanlar, bakanlar ve diğer devlet adamları ile iş insanları kendisiyle bir araya geldi. İngiltere ziyaretinde askerî okullar, limanlar, cephanelik, darphane, fabrikalar, mağazalar gibi çok çeşitli yerleri gezerek buradaki silah, gemi, modern araç gereçler ve makineler gibi unsurları inceleyerek bazılarını satın aldı. İbrahim Paşa, İskenderiye'ye dönmek üzereyken babası Mehmed Ali Paşa İstanbul'a bir ziyaret gerçekleştirdi. Bir süre sonra babasının bunaması üzerine Ağustos 1848'de Mısır valiliğine atandı. Ancak İbrahim Paşa, kısa süre sonra vefat etti.

Bu çalışmada söz konusu seyahatlerin ayrıntıları yanı sıra 1845-1848 yıllarında İbrahim Paşa ve Mehmed Ali Paşa'nın girişimlerinin yeni bir isyan teşebbüsüyle ya da toprak talebiyle ilgili olup olmadığı, Osmanlı ve İngiliz arşiv belgeleri ve İngiliz gazeteleri kullanılarak analiz edilmiş ve değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kavalalı İbrahim Paşa, Kavalalı Mehmed Ali Paşa, Lord Palmerston, Mısır Meselesi, Doğu Sorunu.

Abstract

In 1845, Ibrahim Pasha first traveled to Italy and then to France for medical treatment, where he met many nobles, statesmen, and intellectuals, including King Louis Philippe of France. Receptions and banquets were held in his honor. He had the opportunity to tour and inspect various military and commercial facilities. After France, he traveled to England, where he visited several industrial cities, including London, Birmingham, Liverpool, Manchester, and parts of Ireland. He met with Queen Victoria, Lord Palmerston, former prime ministers, ministers, nobles, statesmen, and businessmen. During his visit to England, Ibrahim Pasha toured numerous sites, such as military schools, ports, arsenals, mints, factories, and stores, where he examined weapons, ships, modern equipment, and machinery and purchased some of these items. Upon returning to Alexandria, his father, Mehmet Ali Pasha, traveled to Istanbul. Following his father's diagnosis with dementia, Ibrahim Pasha was appointed Governor of Egypt in August 1848. However, he passed away shortly thereafter.

This study analyzes and evaluates Ottoman and British archival documents and British newspapers to determine whether the details of these trips and the actions of Ibrahim Pasha and Mehmet Ali Pasha between 1845 and 1848 were related to a potential new rebellion or territorial demands.

Keywords: Kavalalı İbrahim Pasha, Kavalalı Mehmed Ali Pasha, Lord Palmerston, Egyptian Question, Eastern Question.

¹ Sorumlu yazar / Corresponding author & Necmettin Erbakan Üniversitesi adonmez@erbakan.edu.tr

² Necmettin Erbakan Üniversitesi ibrahim_ozdmr@yahoo.com

Araştırma Makalesi / Research Article & Benzerlik / Similarity: 4

Başvuru / Submitted: 13 Aralık 2024 & Kabul & Accepted: 19 Mart 2025

Atıf / Citation: Dönmez, A.; Özdemir, İ. "Kavalalı İbrahim Paşa: Avrupa Seyahati, Mısır Valiliği ve Ölümü [1845-1848]", *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 28 (2026): 1-30.

Giriş

Osmanlı Devleti iç ve dış problemlerin baskısı sonucu 18. yüzyılın sonunda çöküşün eşiğine gelmişti. Ayan ve asi paşaların yarı bağımsız birer unsura dönüşmesiyle padişahlar taşırayı kontrol edemez duruma düşmüştü. III. Selim'den sonra tahta geçen II. Mahmud, bütün bu sorunlarla baş etmek ve merkezî gücü yeniden eline toplamak zorunda kaldı. Bu bağlamda 1831 yılına kadar geçen süreçte Rusya ile iki kere savaştı; Sırp ve Rum isyanıyla mücadele etti; Yeniçeri Ocağı'nı kaldırdı. Tepedelenli Ali Paşa gibi birçok ayan ve asi paşayı egemenliğine tehdit olmaktan çıkardı. Buna rağmen isyan etmek için doğru zamanı bekleyen Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa, en son ve en büyük tehdit olarak varlığını sürdürüyordu.

Mehmed Ali Paşa, 1805 yılında vali olduktan sonra Fransa'nın desteğiyle hızla güçlendi. Mısır'da gerçekleştirdiği Batı tarzı reformlarla birçok fabrika açtı, modern bir ordu ve donanmaya sahip oldu, ekonomiyi düzeltti.¹ Mısır'da Memlûkler'den beri etkilerini koruyan Kölemen beyleri 1811 yılında ortadan kaldırdı. Bu süreçte oğulları Tosun ve İbrahim Paşalar onun en büyük yardımcısıydı. Oğullarını, Mekke ve Medine'yi de ele geçirerek Riyad merkezli Necid Sultanlığı'nı kuran Vahhabiler'in üzerine gönderdi. İbrahim Paşa², 1817 yılında paşa unvanı aldıktan bir yıl sonra Vahhabiler'i yenmeyi başardı, Hicaz bölgesini geri aldı ve liderleri Abdullah b. Suud'u yakalayıp İstanbul'a gönderdi. Bu başarılar, Mısır valisi ve oğluna İslâm âleminde büyük bir şöhret kazandırdı. II. Mahmud, 1821 yılında başlayan Rum isyanını kontrol etmekte başarısız oldu ve Mısır valisinden Mora'daki isyanı kontrol etmek için yardım istedi. Bu yardım karşılığında Mora ve Girit valilikleri kendilerine verilecekti. İbrahim Paşa, 1825-1826 yıllarında Rum isyancıları yenilgiye uğrattı. Ancak Avrupa devletlerinin müdahalesi ve Navarin'de Mısır ve Osmanlı donanmalarının yakılması³ bütün hesapları değiştirdi. Ardından 1828-1829 Osmanlı Rus Savaşı başladı. II. Mahmud, Mehmed Ali Paşa'dan bu savaş için yardım istedi. Fakat Mısır valisi buna karşılık kendisine ve oğluna Anadolu ve Rumeli seraskerliklerinin verilmesini şart koştu. Böylece padişahla arası açıldığı gibi, amaçlarının bağımsızlık ya da Osmanlı tahtını ele geçirmek olduğu yönündeki şüpheler arttı.⁴

¹ Letitia W. Ufford, *The Pasha: How Mehmet Ali Defied the West, 1839-1841* (North Carolina: McFarland Company, 2007), 19.

² İbrahim Paşa, 1789 yılında Kavalâ'da doğdu. Mehmet Ali Paşa'nın en büyük çocuğuydu. Bazı kaynaklara göre Mısır valisinin üvey oğluydu. Muhammed H. Kutluoğlu, "Kavalalı İbrahim Paşa", *TDVİA 21*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000), 330. İbrahim Paşa, modern bir okulda askerî eğitim almamıştı. Ancak herkesi şaşırtan bir askerî yeteneğe ve cesarete, stratejik askerî zekâyâ sahip biriydi. *The Times*, no. 19281, 06.07.1846. İbrahim Paşa'nın askerî yeteneklerinin gelişmesinde aslen Fransız olan Süleyman Paşa'nın (Albay Seve) büyük etkisi olmuştu. Kutluoğlu, *aynı yer*.

³ Çengelöğlu Tahir Paşa, İbrahim Paşa'yı donanmaları Navarin Limanı'ndan çıkarmaları yönünde uyardığını; fakat İbrahim Paşa'nın bilerek donanmaları çıkarmamakta ısrar ettiğini ifade etmişti. Abdurrahman Şeref, *Tarih Söylüşleri (Müsahebe-i Tarihiye)*, Sad. Mübeccel Nami Duru, (İstanbul: Sucuoğlu Matbaası, 1980), 24, 26.

⁴ Khaled Fahmy, *Kavalalı Mehmed Ali: Osmanlı Valiliğinden Mısır Hükümdarlığına*, Çev. Abdullah Yılmaz, (İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları, 2020), 78-79, 114-115; Khaled Fahmy, *All the Pasha's*

Mehmed Ali Paşa, Mora'nın yerine Suriye valiliğinin kendisine verilmesini istiyordu. İbrahim Paşa komutasındaki Mısır ordusu, 1831 yılı Kasım ayına gelindiğinde Akka Valisi Abdullah Paşa ile aralarındaki bir itilafı bahane ederek harekete geçti. İbrahim Paşa, Gazze, Kudüs, Yafa ve Akka'yı ele geçirdikten sonra ilerlemesini sürdürdü ve Beylan Savaşı'nda (29 Temmuz 1832) Osmanlı ordusunu yenilgiye uğrattı. Ardından Konya Savaşı'nda (21 Aralık) Sadrazam Reşid Mehmed Paşa'yı esir aldı. Urfa, Adana, Maraş'ı da ele geçirip öncü birliklerini Bursa'ya gönderdi ki nihai hedefi İstanbul'du. Daha önce yaklaşık iki yıl İstanbul'da rehin tutulan⁵ ve o zamandan beri muhtemelen bağımsızlık hayalleri kuran İbrahim Paşa, yaşlı babasından çok kendi gelecek planları için ilerliyordu. Anadolu'daki aşiretleri de yanına alarak ordusunu 200 bin kişiye çıkarmıştı. İbrahim Paşa, 1829 Edirne Anlaşması'nı iptal etmeyi ve Rusya'ya savaş açmayı vaat ediyordu. Fahmy'nin ifadesiyle Mehmed Ali Paşa "*İbrahim'in payitahta yürüme veya tam bağımsızlık ilan etme yönündeki coşkulu planlarını*"⁶ Avrupa devletlerinin baskısıyla onaylayamadı. Ancak padişahın Rus yardımını kabul etmesi ve Avrupa devletlerinin araya girmesiyle İbrahim Paşa Kütahya'ya gitmek zorunda kaldı ve burada yapılan Kütahya Sözleşmesi'yle (14 Mayıs 1833) mesele çözüldü. Sözleşmeyle, Mısır, Suriye ve Girit valiliği Mehmed Ali Paşa'ya, Cidde valiliği ve Adana muhassıllığı İbrahim Paşa'ya verildi. Ancak her iki taraf, İngiltere'nin baskılarına rağmen, savaş hazırlıklarını sürdürdü. İbrahim Paşa, Nizip Savaşı'nda (24 Haziran 1839) bir kez daha Osmanlı ordusunu ağır bir yenilgiye uğrattı. Bu olaydan bir hafta sonra II. Mahmud'un vefatı üzerine Abdülmecid tahta geçti. Rakibi Mehmed Hüsrev Paşa'nın sadrazam olduğunu öğrenen Kaptan-ı Derya Ahmed Fevzi Paşa ise Osmanlı donanmasını Mısır valisine teslim etti. Bu süreçte İngiltere'nin başını çektiği Avrupa devletleri, meselenin çözümü için Londra'da bir konferans topladılar. Anlaşmayı kabul etmeyen Mısır valisine karşı, Fransa'nın muhalefetine rağmen, bir askerî harekât düzenlendi. Sonuçta Mehmed Ali Paşa'ya sadece Mısır valiliğinin verilmesini içeren 1841 tarihli Mısır İmtiyaz Fermanı'yla mesele çözüldü.⁷ Bundan sonraki gün-

Men: Mehmed Ali, His Army and the Making of Modern Egypt, (Cairo: The American University Cairo Press, 2002), 61-67; Şinasi Altundağ, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı Mısır Meselesi 1831-1841* (Ankara: TTK Yayınları, 1945), 64-78; Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-1994)* (İstanbul: Filiz Kitapevi, 1995), 168-170; Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi: Nizamı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856) V* (Ankara: TTK Yayınları, 1999), 126-129; Ahmet Dönmez, "İhtilaller Çağında Değişim ve Diplomasi: Viyana Düzenin Çöküşü (1830-1850)", *Modern Çağ'da Savaş ve Diplomasi*, Ed. Ahmet Dönmez, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2021), 62; Kutluoğlu, *agm.*, 330-331.

⁵ İbrahim Paşa, Mehmed Ali Paşa'nın devlete vermesi gereken verginin bir garantisi olarak 1806 yılından itibaren İstanbul'da rehin tutulmuştu. Mehmed Ali Paşa'nın İskenderiye sahillerini kuşatan İngiliz donanmasını 1807 yılında geri püskürtmesi üzerine İbrahim Paşa serbest bırakılmıştı. Kutluoğlu, *agm.*, 330; Altundağ, *a.g.e.*, 26.

⁶ Fahmy, *Kavalalı*, 134.

⁷ Matthew Smith Anderson, *Doğu Sorunu*, Çev. İdil Eser, (İstanbul YKY, 2001), 97-101, 118-122; Cemal Tukin, *Boğazlar Meselesi* (İstanbul: Pan Yayınları, 1999), 177 vd.; Muhammed H. Kutluoğlu, *Egyptian Question 1831-1841* (İstanbul: Eren Yayıncılık, 1998), 28 vd.; Ufford, *a.g.e.*, 45-46; Fahmy, *Kavalalı*, 129-135, 142-150; Fahmy, *All the Pasha's Men*, 288-291; Karal, *a.g.e.*, 129-140; Altundağ, *a.g.e.*, 64 vd.; Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)* (Ankara: TTK Yayınları, 1997), 198-199, 205-215; Uçarol, *a.g.e.*, 170-179; Dönmez, *agm.*, 62, 67, 72-76; Ahmet Dönmez, "Babiâli'de Hizip Çatışmaları:

lerde konuyla ilgili en büyük soru işareti, Mısır valisinin ve oğlunun toprak genişletme ya da bağımsızlık için yeniden bir isyan teşebbüsünde bulunup bulunmayacağıydı.⁸ Doğu sorunun tekrar Avrupa diplomasisinin en önemli sorunu haline gelmesini kimse istemiyordu.

Bu çalışmada, İbrahim Paşa'nın hastalığının tedavisi amacıyla İtalya, Fransa ve İngiltere'ye gerçekleştirdiği seyahat, özellikle İngiliz gazeteleri ile Osmanlı ve İngiliz arşiv belgelerine dayanılarak ele alınacaktır. Bir süre sonra Mehmet Ali Paşa'nın İstanbul'u ziyareti ve bu hareketliliğin Avrupa diplomasi çevrelerinde ve basınında meydana getirdiği yankılar açıklanacaktır. Bu tarihte Mısır valisi ve oğlunun bağımsızlık ya da toprak genişletmek için yeniden isyan niyetinde olup olmadığı, bu amaçla Avrupa'dan siyasi ve askerî bir destek arayışına girip girmediği sorgulanacaktır. Bu kapsamda İbrahim Paşa'nın seyahatleri çerçevesinde tedavisi, siyasi görüşmeleri, askerî, ticari, bilimsel ve sanayi ağırlıklı gezi ve incelemeleri hakkında bilgiler verilecektir.

1. İbrahim Paşa'nın Hastalığı ve İtalya'ya Gidişi

Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa ve İbrahim Paşa'nın bir gün yeniden isyan edebileceği yönündeki kaygılar hep canlı kaldı. Oysa bu sırada İbrahim Paşa, Sudan'da kaptığı dizanteri gibi hastalıklarla mücadele ediyordu. İbrahim Paşa'nın birden fazla hastalığı vardı. 1828 yılında Mısır'a salgın hastalıkları araştırmak için gelen ekipte yer alan Dr. Pariset, İbrahim Paşa yemek sırasında kanama geçirip yere yığılınca ona müdahale ederek hayatını kurtarmıştı. 1844 yılında ise Dr. Pückler, onda fistül hastalığı olduğunu tespit etmişti.⁹

Doktorları İbrahim Paşa'nın ancak Avrupa'da tedavi olabileceğini düşünüyorlardı. Aynı sırada Mehmet Ali Paşa da Avrupa devletleriyle isyan sürecinde bozulan ilişkilerin tekrar düzeltilmesi için oğlunu Avrupa'ya gönderme düşüncesindeydi. İbrahim Paşa'nın bedeninin Ağustos 1845'te iflas noktasına gelmesi ve doktorlarının acilen Avrupa'ya gitmesini tavsiye etmesi üzerine bu seyahat onun için zorunlu bir hâl aldı.¹⁰ Bunun üzerine İbrahim Paşa, Avrupa seyahati için hazırlıklara başladı. Bu seyahatte İbrahim Paşa'nın Avrupa'daki büyük devletleri ziyaret ederek devlet başkanla-

Ahmed Fevzi Paşa'nın Osmanlı Donanmasını Mısır Valisine Teslimi Olayı", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 40, (2016): 43 vd.

⁸ Mehmed Ali Paşa, 1834 yılında bağımsızlığını ilan etmeyi düşünmüştü. Ancak zamanlama açısından İbrahim Paşa'nın buna karşı çıkması üzerine bu fikrinden vazgeçmişti. Mısır valisi, 1838 yılında da bağımsızlığını ilan etme konusunda Avrupa devletlerinin fikrini Avrupa konsolosları aracılığıyla öğrenmek istedi. Anderson, *a.g.e.*, 112. İbrahim Paşa, başarılı olursa halifeliğin merkezini İstanbul'dan Kahire'ye taşımak istiyordu. Mehmet Alaaddin Yalçınkaya, "III. Selim ve II. Mahmud Dönemleri Osmanlı Dış Politikası", *Türkler XII*, (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002): 654.

⁹ Gilber Sinoue, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa Son Firavun*, Çev. Ali Cevat Akkoyunlu, (İstanbul: Doğan Kitapçılık, 1999), 236, 401; Pückler Muskau, *Egypt under Mehmet Ali I* (London: Henry Colborn Publisher, 1845), 214.

¹⁰ D. A. Cameron, *Egypt in the Nineteenth Century or Mehmet Ali and his Succesors until the British Occupations in 1882* (London: Smith Elder Co., 1898), 200; Sinoue, *a.g.e.*, 401; Kutluoğlu, *agm.*, 332.

rı gibi üst düzey kişilerle görüşecek olması, ziyaretinin amacı konusunda bir takım şüpheler oluşturdu. Avrupa diploması çevrelerinde Mısır valisinin oğlunu, Avrupa devletleriyle ikili ilişkileri geliştirmek için gönderdiği bilgileri yer alıyordu.¹¹ Mehmed Ali Paşa, Fransa ve İngiltere ile ilişkileri geliştirmek ve onların desteğini elinde tutmak istiyordu. Özellikle İngiltere'ye karşı “*korku ve saygı*” arası bir duygu taşıyordu.¹²

İbrahim Paşa, bu çerçevede öncelikle İtalya'ya gitti. Burada doktorları, kaplıcalarda tedaviye devam etmesini ona tavsiye etti. Özel Doktoru Lallemand, onu Eylül 1845'te Pisa yakınlarındaki San-Guitano Kaplıcaları'na götürerek dinlenme, diyet ve su tedavileri uyguladı. Bu sırada İbrahim Paşa, Toskana Dükü tarafından misafir edildi.¹³ Pisa'daki tedavisi iki ay sürdü; fakat herhangi bir iyileşme gerçekleşmedi.¹⁴ Kasım ayı sonlarında sağlığı biraz düzelmeye başladıysa da burada aradığını bulamayan İbrahim Paşa'ya Fransa'da Pireneler'deki Le Vernet Kaplıcaları'na gitmesi tavsiye edildi.¹⁵

2. İbrahim Paşa'nın Fransa'daki Faaliyetleri

İbrahim Paşa, 27 Kasım'da Toulon'a giriş yaptı. Maiyetinde oğlu, Süleyman Paşa¹⁶, Nubar Efendi¹⁷ gibi yakınları ve tercümanları vardı. İki gün sonra Marsilya'ya geçti. Burada Mısır ve Marsilya'nın ticaret ilişkilerini geliştirmek için 3 Aralık'a kadar kaldı. İki gün sonra Dr. Lallemand eşliğinde Perpignan'a hareket ettiler. Ertesi gece, İbrahim Paşa, General Castellane tarafından verilen maskeli baloya katıldı. 8 Aralık'ta Port-Vendres'e ulaştı ve oradan Perpignan'a geçti.¹⁸

İbrahim Paşa'nın Vernet'teki kalacağı yer son derece iyi hazırlanmıştı. Çok geçmeden tedaviler sonuç vermeye ve hastalığı iyileşmeye başladı. Bulunduğu yerin iklimsel özellikleri ve suyun etkisiyle bronşiyal kaynaklı öksürüğü günden güne azaldı. Kuru hava eşliğinde tedavisi devam etti. Bu sırada Paris'i ziyaret etmesi için Fransa

¹¹ *The Times*, no. 19253, 03.06.1846; Sinoue, *a.g.e.*, 403; Andrew Archibald Paton, *A History of the Egyptian Revolution 2* (London: Trübner&Co. Publisher, 1870), 302; Süleyman Kâni İrtem, *Osmanlı Devleti'nin Mısır, Yemen, Hicaz Meselesi*, Yay. Haz. Osman Selim Kocahanoğlu, (İstanbul: Temel Yayınları, 1999), 29-30.

¹² Ufford, *a.g.e.*, 19.

¹³ H. Hassan, *In the House of Muhammad Ali* (Kahire: The American University in Cairo Press, 2000), 116.

¹⁴ Sinoue, *a.g.e.*, 401; Hassan, *a.g.e.*, 116.

¹⁵ Meryem Yiğit, “Kavalalı İbrahim Paşa (1789-1848)”, (Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Zonguldak 2022), 198.

¹⁶ Süleyman Paşa, ihtida ederek isim değiştiren Fransız Albay Seve'dir. Süleyman Paşa, İbrahim Paşa'nın “güvenilir bir general olmak için Müslüman olmak” zorunda kalmıştı. Charles Webster, *The Foreign Policy of Palmerston 1830-1841 (Britain the Liberal Movement and the Eastern Question) II* (London: G. Bell&Sons Ltd, 1951), 543.

¹⁷ Bu kişi, 1878-1895 yılları arası üç kez Mısır başbakanı olan Nubar Paşa'dır.

¹⁸ Paton, *a.g.e.*, 299-300; Yiğit, *agm.*, 197; Hassan, *a.g.e.*, 116.

Kralı Louis Philippe'in daveti kendisine ulaştı.¹⁹ İbrahim Paşa, Fransa'daki karşılamalardan memnun kaldığı için “*Frenkleri*” daha yakından görmek istiyordu.²⁰ Gazetelere göre kendisi için Elysie Bourbon Sarayı hazırlanmaktaydı.²¹ Bir süre sonra kralın İbrahim Paşa'yı Paris'e getirmek için gönderdiği kraliyet arabalarından üçü Perpignan'a ulaştı. İbrahim Paşa'nın mart ayından önce Vervet Kaplıcaları'ndan ayrılmaması bekleniyordu.²² Bu sırada Paris'teki Osmanlı Elçisi Süleyman Refet Paşa, İtalya'ya “*illet-i vücuduna bazı mertebe tedavi eylemek üzere*” giden ve oradan Paris'e geçecek olan İbrahim Paşa'ya nasıl bir muamele göstermeleri gerektiği konusunda Hariciye Nazırı Mustafa Reşid Paşa'dan ayrıntılı talimat istedi.²³

İbrahim Paşa'nın Mısır'dan çıktığında üç kronik rahatsızlığı vardı. Bunlardan ikisi iklimin olumlu etkileri neticesinde geçmişti. Bu esnada İbrahim Paşa için Paris'te hazırlıklar devam ediyordu. Kralın konuşunu kabul edebilmesi için Napolyon Bonapart'ın Paris'te kaldığı son geceyi geçirdiği L'Elysée Bourbon Sarayı hazırlanmıştı.²⁴ İbrahim Paşa, The Times'ın 24 Nisan tarihli haberine göre cuma günü Paris'e gelecekti.²⁵ İbrahim Paşa, burada Salerno prensi ve prensesiyle birlikte kalacaktı. Birinci kat-taki daireler, onun için muhteşem bir şekilde donatılmıştı.²⁶

İbrahim Paşa, nisan ayı başında Fransa'daki Narbonne'a ulaştı.²⁷ Dr. Lallemand, onun ölmekte olan bir adam olduğunu bilse de, durumunun iyiye gittiğini Londra ve Paris seyahatlerine katılabileceğini, sağlığının buna elverişli olduğunu bildirdi.²⁸ İbrahim Paşa'ya seyahatinde oğlu, Süleyman Paşa, Sami Paşa, Nubar Efendi, tercümanları eşlik etmekteydi.²⁹ İbrahim Paşa'nın 18 Nisan'da Bordeaux'de olması bekleniyordu. General Fovielhe, onun gelişi sebebiyle milli muhafızlara “*Fransa'nın iyi bir mütt-fiki olan ve askerlerimiz tarafından takdir edilen bir şehzade İbrahim Paşa cumartesi günü surlarımıza girecek ve İbrahim Paşa ayın 19'unda Pazar günü Bordeaux ve Libourne garnizonlarının alaylarını izleyecektir. Milli muhafızların ona hak ettiği onuru yaşatmak için siz, Fransa kralının ve Bordeaux'un ilgisini kanıtlayacaksınız.*” demişti.³⁰ Ardından Mısır heyeti, Bordeaux, Tours ve Étampes şehirlerini hızlı bir şekilde geçti.³¹

¹⁹ *The Essex Standard, and General Advertiser for the Eastern Counties*, no. 786, 09.01.1846; Paton, a.g.e., 300; Sinoue, a.g.e., 402.

²⁰ *The Preston Guardian*, no. 1746, 14.02.1846; Sinoue, a.g.e., 401-403.

²¹ *The Morning Post*, no. 22503, 17.01.1846.

²² *The Times*, no. 19164, 19.02.1846; *The Times*, no. 19161, 16.02.1846.

²³ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), İrade Hariciye (İ. HR), 35/1607, 18.04.1846.

²⁴ *The Preston Guardian*, no. 1745, 07.02.1846; Sinoue, *Son Firavun*, 402; Paton, a.g.e., 300.

²⁵ *The Times*, no. 19219, 24.04.1846.

²⁶ *Daily News*, no. 84, 28.04.1846.

²⁷ *The Times*, no. 19200, 02.04.1846.

²⁸ Sinoue, a.g.e., 401; Hassan, a.g.e., 117.

²⁹ *The Essex Standard, and General Advertiser for the Eastern Counties*, no. 785, 02.01.1846.

³⁰ *The Times*, no. 19213, 17.04.1846.

³¹ *The Times*, no. 19159, 13.02.1846; Paton, a.g.e., 300.

İbrahim Paşa, 24 Nisan'da sabah saatlerinde Paris'e ulaştı.³² Paris'te yaklaşık olarak üç hafta kalacaktı.³³ İbrahim Paşa, Orleans Demiryolu İstasyonu'ndan maiyetiyle birlikte kralın kendisi için göndermiş olduğu arabalara binerek L'Elysée Bourbon'a doğru hareket etti.³⁴ Burada Napolyon'un 100 gün boyunca yaşadığı dairelerin birinci katına yerleşti.³⁵ Mısır heyeti, dışişleri bakanıyla kralın ve prenslerin maiyetindeki birkaç memur tarafından karşılandı.³⁶ Bu sırada onun Fransa'ya geliş sebebiyle ilgili bazı çevrelerde çeşitli söylentiler çıkmaya başlamıştı. Paris'teki ikametinde iki gün dinlendikten sonra her biri altı at tarafından çekilen dört kraliyet arabası İbrahim Paşa'yı Tuileries'e getirmek üzere L'Elysée Bourbon'a gitti. İbrahim Paşa'nın bulunduğu arabaya Fransa'ya ilk gelişinden itibaren ona eşlik eden Montpensier Dükü eşlik etti. Dük, İbrahim Paşa'yı taht salonuna kadar götürdü. Bu salonda Kraliçe Maria Amalia, Prens François d'Orléans ve prenseslerle birlikte üniformasıyla Kral Louis Philippe bulunuyordu.³⁷ Osmanlı Elçisi Süleyman Refet Paşa, İbrahim Paşa'yı Fransız kralına, "*Padişahın en önemli hizmetkârı Mehmet Ali'nin oğlu İbrahim Paşa'yı majestelerine takdim etmek için izin istiyorum.*" sözleriyle anons etti. Kral, İbrahim Paşa'yı büyük bir nezaketle kabul etti ve Paris'e gelişinden memnun kaldığını söyledi. İbrahim Paşa'ya, Montensiër Dükü'nün Kahire ve Yukarı Nil'e yapmış olduğu ziyaret ve gezi sırasında gösterilen misafirperverlikten duyduğu memnuniyeti ifade ederek teşekkür etti.³⁸ Kral, Mısır heyetiyle bir süre sohbet etti. İbrahim Paşa, kraliçe ve prenslerle görüşti.³⁹ Ardından Mısır heyeti, kralın vermiş olduğu akşam yemeğine katıldı. Davette İbrahim Paşa'nın yanında iki oğlu, iki kardeşi, Süleyman Paşa, subayları ve sekreteri bulunmaktaydı. Dr. Lallemant da yemekteydi.⁴⁰ Fransız gazeteleri, Tuileries'deki eğlencelerde İbrahim Paşa'nın "*Fransa, Mısır'ın koruyucusudur.*" sözlerini söylediğini yazdı.⁴¹

İbrahim Paşa ve beraberindekiler ertesi gün Montpensier Dükü ile birlikte Vincennes Şatosu'nda ağırlandılar.⁴² Fransa savaş bakanı, 29 Nisan'da Bourbon Sarayı'nda Mısır heyetini ağırladı. Akabinde şehir meydanında gezdiler. Bu sırada Paris'teki garnizonlarda İbrahim Paşa'nın gelişiyile birlikte büyük bir hazırlık başladı. İbrahim Paşa, Paris'te tarihi yapıları ve anıtları ziyaret etmeye devam etti. Bu çerçevede Napolyon Bonapart'ın mezarına gitti. Bir gün sonra Musée du Luxembourg'u ziya-

³² *The Morning Post*, no. 22588, 27.04.1846; *The Essex Standard, and General Advertiser for the Eastern Counties*, no. 802, 01.05.1846; *Caledonian Mercury*, no. 19568, 04.05.1846.

³³ *The Times*, no. 19225, 01.05.1846.

³⁴ *The Morning Post*, no. 22588, 27.04.1846; *The Essex Standard, and General Advertiser for the Eastern Counties*, no. 802, 01.05.1846.

³⁵ *The Morning Post*, no. 22588, 27.04.1846; *Caledonian Mercury*, no. 19568, 04.05.1846.

³⁶ *The Essex Standard, and General Advertiser for the Eastern Counties*, no. 802, 01.05.1846.

³⁷ *The Times*, no. 19225, 01.05.1846; *Lloyd's Weekly London Newspaper*, no. 180, 03.05.1846; Hassan, a.g.e., 118; Sinoue, a.g.e., 402.

³⁸ *The Times*, no. 19225, 01.05.1846.

³⁹ *Hampshire Advertiser & Salisbury Guardian*, no. 1186, 02.05.1846.

⁴⁰ *The Times*, no. 19225, 01.05.1846.

⁴¹ *The Blackburn Standard*, no. 592, 20.05.1846.

⁴² *The Times*, no. 19225, 01.05.1846.

ret etti. İbrahim Paşa, Lexemourg'un galerisinde Horace Vernet'nin Le Massacre des Mamelouks Tablosu'na baktı. Bu meşhur tabloda, Memlûklü beylerin Mehmet Ali Paşa tarafından 1811 yılında katledilişi resmedilmişti. İbrahim Paşa çizimden çok fazla rahatsız olmadı; ancak portredeki kişinin babasına benzemediğini söyledi.⁴³ İbrahim Paşa, Eugene Delacroix'nın Rumların 1821 yılındaki isyanı sırasında yaşanan trajediyi Sakız Adası'ndaki bir sahneyle resmeden Massacre de Chios Tablosu'na baktığı sırada burada gösterilenlerin “Yunanlıların zulmünün ilk örnekleri olduğu”nu söyledi. Fransa Kralı Louis Philippe, 1 Mayıs'ta bayram vesilesiyle tahta oturarak devlet ileri gelenlerini kabul etti. Bu kabul esnasında İbrahim Paşa da kralın yanında bulundu. Bu sırada kral, İbrahim Paşa'ya Fransa'nın en büyük nişanı olan legion d'honneur madalyasını takdim etti. Onun onuruna Vincennes'de dört gün sonra bir davet tertip edildi. Bundan sonra Mısır heyeti, sabah saatlerinde Vincennes'e ulaştı. İbrahim Paşa, yüksek bir yere oturarak askerî tatbikatı izlemeye başladı. Gerçek bir savaş ortamını andıran tatbikatı beğendi. Ardından topçu kışlasını, şapeli ve zindanı ziyaret etti.⁴⁴

Mehmed Ali Paşa, Avrupa başkentlerine birçok öğrenci göndermişti. 1846 yılında Paris'teki Mısır Okulu'nda Mareşal Soult gözetiminde 58 öğrenci eğitim görüyordu. Mehmet Ali Paşa'nın iki ve İbrahim Paşa'nın iki oğlu bu okulun öğrencilerindendi. İbrahim Paşa, bu okulu ziyaret ederek incelemelerde bulundu.⁴⁵

İbrahim Paşa, iki kardeşi ve oğluyla birlikte 9 Mayıs'ta Montpensier Dükü, askerî ve sivil üst düzey kişilerle yemek yedi. Bu sırada İbrahim Paşa'nın yaklaşık iki hafta sonra Londra'yı gideceği açıklandı.⁴⁶ İngiltere ziyareti için her türlü güvenlik garantisinin kendisine verildiği bildirildi.⁴⁷ Ayrıca Mısır heyetinin Londra'dan sonra Hollanda ve Belçika'yı ziyaret edeceği bilgisi yetkililere ifade edildi. Bazı İngiliz gazetelerinin haberlerine göre, İngiliz hükümeti İbrahim Paşa'nın Fransa'da uzun süre kalmasını kıskanmıştı. Proje aşamasındaki Süveyş Kanalı transit geçişi hakkında İngilizlerin endişeli olduğu, bu yüzden İbrahim Paşa'yla görüşmeleri gerektiği biliniyordu. Bu projeyi engellemek ve ona baskı yapmak için güçlerini kullanmaları gerekiyordu. Onu

⁴³ *The Times*, no. 19226, 02.05.1846; *Hampshire Advertiser & Salisbury Guardian*, no. 1186, 02.05.1846; *The Times*, no. 19219, 24.04.1846; *The Times*, no. 19227, 04.05.1846; *Hampshire Advertiser & Salisbury Guardian*, no. 1186, 02.05.1846; *The Times*, no. 19226, 02.05.1846; Paton, a.g.e., 301; Sinoue, a.g.e., 402; Paton, a.g.e., 301.

⁴⁴ *The Times*, no. 19232, 09.05.1846; Hassan, a.g.e., 118; Yiğit, *agm.*, 199.

⁴⁵ *Caledonian Mercury*, no. 19568, 04.05.1846. İbrahim Paşa, Kasım ayında iki oğlunu eğitim almaları için İngiltere'ye gönderdi. *Berrow's Worcester Journal*, no. 7512, 19.11.1846. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Fahmy, *Kavalalı*, 166.

⁴⁶ *The Leicester Chronicle: or, Commercial and Agricultural Advertiser*, no. 1850, 16.05.1846; *The Times*, no. 19234, 12.05.1846.

⁴⁷ *Caledonian Mercury*, no. 19574, 24.05.1846.

bu konuda ikna etmeye çalışacaklardı. İngilizlere göre bu seyahat Fransızlardan çok İngiltere'nin işine gelmişti.⁴⁸

25 Mayıs'ta, Kral Louis Philippe tarafından düzenli ordu birliklerinin görkemli bir teftişi Champ de Mars'ta İbrahim Paşa onuruna gerçekleşti. 25.000 piyade, 10.000 süvari, 55 bölük ve 40 parça top vardı. Bunun tüm zamanların en modern askerî birliği olduğu söyleniyordu.⁴⁹ Burada İbrahim Paşa'dan övgüyle bahsedildi ve kendisine tezahüratlar yapıldı. Fransa'nın askerî gücü hakkında bilgi verildi.⁵⁰ İbrahim Paşa, konuşmasında kısa zaman içerisinde Avrupa ordularıyla Mısır ordusunun arasında sadece üniforma farkı kalacağını, Batı'daki gelişmeleri yakından takip ederek zaman kaybetmeden bunları uygulamaya koyacaklarını, Mısır ordusunun gelişmesinde Fransız askerî uzmanlarından yararlandıklarını söyledi.⁵¹

İbrahim Paşa'nın Paris'teki ziyaretlerinden sonra The Times'da yapılan bir değerlendirmede, Paşa'nın Paris ziyareti sırasında olumlu bir izlenim bıraktığı ve onun iyi bir asker olduğu belirtildi. Mehmet Ali Paşa'nın halefi olarak İbrahim Paşa'nın, vali olduktan sonra gerçekleştireceği reformlarla ilgili bilgi edinme amacıyla bu ziyareti gerçekleştirdiği ifade edildi. Ayrıca, Mehmet Ali Paşa'nın da Avrupa'daki bilimsel gelişmeleri yakından takip ederek bunları ülkesine taşımak niyetinde olduğu vurgulanarak Nil Nehri ile ilgili gelişmelerin önemine değinildi.⁵² Öte yandan, Mısır'da inşası süren Nil Barajı'nın Avrupa kamuoyu tarafından ilgiyle izlendiğine ve barajın en iyi şekilde yapılacağına dair yorumlar yapıldı. Bununla birlikte baraj yapımında çalışan 15.000 kişinin çalışma koşulları ve sosyal hayatlarının yeterince iyi olmadığı eleştirildi.⁵³

3. İbrahim Paşa'nın İngiltere'deki Faaliyetleri

İbrahim Paşa, Fransa'daki temaslarını tamamladıktan sonra İngiltere'ye geçti.⁵⁴ 4 Haziran'da maiyetiyle birlikte Le Tréport'a hareket etti ve cuma sabahı Spithead'e vardı. Fransız vapuru, onları İngiltere'nin Portsmouth Limanı'na götürdü. Mısır heyeti, burada coşkulu kalabalıklar tarafından karşılandı. Spithead açıklarına varıldığında garnizon top atışları yaparak Mısır heyetine selam verdi. Akşama doğru Brighton'a

⁴⁸ *The Times*, no. 19234, 12.05.1846; *The Times*, no. 19248, 28.05.1846; *The Times*, no. 19253, 03.06.1846.

⁴⁹ *The Times*, no. 19248, 28.05.1846; Sinoue, a.g.e., 402.

⁵⁰ *Hampshire Advertiser & Salisbury Guardian*, no. 1190, 30.05.1846; *The Examiner*, no. 2000, 30.05.1846; *The Times*, no. 19247, 27.05.1846.

⁵¹ Engelhardt, *Tanzimat ve Türkiye*, Çev. Ali Reşad (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 1997), 119.

⁵² *The Times*, no. 19281, 06.07.1846.

⁵³ *The Times*, no. 19253, 03.06.1846; *The Times*, no. 19281, 06.07.1846; Cameron, a.g.e., 200.

⁵⁴ Yahya Bağçeci, "İsyandan İtaate; Kavalalı Mehmet Ali Paşa Babıâli İlişkileri (1841-1849)", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 7/32, (2014), 224; Sinoue, a.g.e., 402.

indiler.⁵⁵ Sami Paşa, İbrahim Paşa'ya Portsmouth'ta kadar eşlik ettikten sonra Londra'ya döndü ve Osmanlı Sefarethanesi'nde ikamet etmeye başladı.⁵⁶

İbrahim Paşa, maiyetiyle birlikte George Otel'i'ne geçti. Sabah saatlerinde Portsmouth belediye başkanı ve ileri gelenleri salona teşrif ettiler. Burada Mısır ile ticari ilişkilerin geliştirilmesi hakkında taraflar temennide bulundular. Güney Batı Railway Şirketi, Mısır heyetinin emrine tren tahsis etti.⁵⁷ Gazetelere ulaşan bilgilere göre Mısır heyetinin birkaç gün sonra Portsmouth'dan ayrılması bekleniyordu.⁵⁸ İbrahim Paşa, 6 Haziran'da Clarence Tersanesi'nde incelemelerde bulundu ve satın almak amacıyla bazı aletleri inceledi. Mısır öğüten ve pişiren fırın son derece ilgisini çekti; bisküvinin tadına baktı ve kalitesini iyi olarak nitelendirdi. Bu devasa işletmedeki rom, sirke, sığır eti, şeker, çay, kakao gibi ürünleri gördükten sonra, İbrahim Paşa şakacı bir ifadeyle, “İngiliz denizcilerin nasıl beslendiklerini gördükten sonra, bu kadar iyi savaşmaları benim için şaşırtıcı bir durum olmaktan çıktı.” dedi. Ardından topçu gemisini ziyaret etti. Savaş gemilerinin hareketlerini izledi, gemileri ve silahları büyük bir dikkatle inceledi.⁵⁹ Bazı gazetelerde, İbrahim Paşa'nın Mısır'daki çölü Hindistan'a giden önemli bir anayol hâline getirerek ülkesinin zenginleşmesine yardım edeceği yazılmaktaydı. Bazılarında ise, İngiltere ile bağların kuvvetlenmesi neticesinde barış ve güvenliğin artacağı da belirtiliyordu.⁶⁰

İbrahim Paşa, yanında Süleyman Paşa, Kaptan Mustafa Paşa, Özel Sekreteri Nubar Efendi ve iki tercümanı ile birlikte 8 Haziran'da Londra'ya ulaştı. Portsmouth'tan özel bir trenle Vauxhall'daki Güney Batı İstasyonu'na geldi. Sabah saatlerinde Gosport'taki terminalden ayrıldı. Mivart Otel'e doğru yola çıktı.⁶¹ Burada Lord Abdeen ve Wellington Dükü Sir Robert Peel ve diğer seçkin kişiler tarafından ziyaret edildi. Daha sonra Osmanlı Maslahatgüzarı Edib Efendi yaklaşık iki saat boyunca İbrahim Paşa'yla görüştü. Tunus paşasının temsilcisi Sidi Ahmed ve beraberindekiler de otelin salonunda İbrahim Paşa ile konuştular. İbrahim Paşa, burada birçok düğ, prens ve üst düzey askerî ve sivil yetkilileriyle görüştü. 9 Haziran sabahı Buckingham Sarayı'nı ziyaret etti. Prens Albert ve Wellington Dükü'ne parktaki törende eşlik etti ve öğleden sonra Peninsular and Oriental Steam Packet Company'den bir heyetle görüştü. Sonrasında Kraliçe Dowager, Kent Düşesi, Wellington Dükü, Avam Kamarası Sözcüsü Sir

⁵⁵ *The Derby Mercury*, no. 5944, 10.06.1846; *The Times*, no. 19256, 06.06.1846; *The Cornwall Royal Gazette*, *Falmouth Packet and Plymouth Journal*, no. 4208, 12.06.1846; *Observer and Halifax, Huddersfield, and Keighley Reporter*, no. 623, 11.06.1846; *Liverpool Mercury*, no. 1832, 12.06.1846; *The Bradford Observer*; and *Halifax, Huddersfield, and Keighley Reporter*, no. 623, 11.06.1846; Bağçeci, *agm.*, 224.

⁵⁶ *The Belfast News-Letter*, no. 11276, 24.07.1846; *The Times*, no. 19295, 22.07.1846.

⁵⁷ *The Cornwall Royal Gazette*, *Falmouth Packet and Plymouth Journal*, no. 4208, 12.06.1846; *Liverpool Mercury*, no. 1832, 12.06.1846; *The Bradford Observer*; and *Halifax, Huddersfield, and Keighley Reporter*, no. 623, 11.06.1846; *Dundee Courier*, no. 1553, 09.06.1846.

⁵⁸ *Dundee Courier*, no. 1553, 09.06.1846.

⁵⁹ *The Times*, no. 19257, 08.06.1846; *Liverpool Mercury*, no. 1832, 12.06.1846.

⁶⁰ *The Derby Mercury*, no. 5949, 15.07.1846.

⁶¹ *The Derby Mercury*, no. 5944, 10.06.1846.

Robert Peel ve diğer seçkin kişileri ziyaret etti.⁶² Aynı gün Mısır heyeti, trenle Gosport'a gitti.⁶³ İbrahim Paşa ve heyeti, elmas ve gümüş süslemeli açık mavi elbiseler ve beyaz keten pantolonlar giymişlerdi.⁶⁴

İbrahim Paşa, kraliçenin doğum günü kutlamalarına katılacaktı. Sabah birliklerin toplanması emri verildi.⁶⁵ Buradan İbrahim Paşa, Buckingham Sarayı'na gitti. Sarayda Prens Albert, Welligton Dükü ve Cambridge Prensi Georger gibi birçok soylu ve üst düzey devlet erkânıyla sohbet etti. Ardından oteline giden İbrahim Paşa'yı burada da birçok ünlü ve ileri gelen isim ziyaret etti. Bir süre sonra İbrahim Paşa, alışverişe çıktı. Askerî bir üniforma giydi. Paris'teyken Louis Philippe tarafından kendisine hediye edilen nişanını taktı. Elmas ve değerli taşlarla süslü takı ve elbiseleri vardı. Daha sonra İbrahim Paşa, önce Marlborough House'da Kraliçe Dowager'ı ziyaret etti. Bundan sonra Avam kamarası başkanını, birçok dük ve düşesi ziyaret etti. Bazı gazetelerde Mısır heyetinin, yakında İskoçya'nın taşra ve dağlık bölgelerinde bir geziye çıkmayı planladığı yazıyordu.⁶⁶ Londra'da kaldığı süre boyunca birçok üst düzey ziyaretlerde bulundu ve kendisini birçok kişi ziyaret etti.⁶⁷

İbrahim Paşa, 10 Haziran'da Thames Tüneli'ni ve Londra Kulesi'ni gezdi. Mücevher evine gitti. Ardından cephanelikte incelemelerde bulundu ve darphaneyi ziyaret ederek külçelerin çıkarılmasını ve kalıp makinelerini izledi. Paraların basımını izleyen İbrahim Paşa'nın gelişi onuruna paranın bir yüzüne İbrahim Paşa'nın yüzü, diğer tarafına savaş ganimeti olacak şekilde hatıra madalyası basıldı. Bu madalyanın kenarına "İbrahim Paşa 10 Haziran 1846" yazıldı. Burada İbrahim Paşa, ilgilerinden dolayı yetkililere teşekkür etti. Ardından İngiltere Bankası'nda incelemelerde bulunduktan sonra oteline gitti.⁶⁸ Ziyaretlerinde farklı dallarda birçok spor etkinliklerine katılmaya çalıştı.⁶⁹ Bu sırada düzenlenen oyuna İbrahim Paşa, Prens Albert'le birlikte katıldı. O gün, kupa günüydü. Kraliyet arabalarından üçüyle birlikte gelen İbrahim Paşa'nın gelişi heyecanla karşılandı.⁷⁰

Kraliçenin tahsis ettiği tren ertesi gün İbrahim Paşa'yı Ascot'a götürmek için geldi. Bu esnada üst düzey kişiler onu sürekli ziyaret etti.⁷¹ Slough'dan trenle Ascot istikametine doğru yola çıkan Mısır heyeti öğlen saatlerinde Ascot'a vardı.⁷² Burada, Mısır heyetine büyük ilgi gösteriliyordu. Hep birlikte tribüne oturdular. İbrahim Paşa'nın solunda Süleyman Paşa, sağında ise Jersey Kontu oturuyordu. Sidi Ahmed ve

⁶² *The Times*, no. 19258, 09.06.1846; *Liverpool Mercury*, no. 1832, 12.06.1846.

⁶³ *The Times*, no. 19259, 10.06.1846.

⁶⁴ *The Derby Mercury*, no. 5944, 10.06.1846.

⁶⁵ *The Times*, no. 19258, 09.06.1846.

⁶⁶ *The Times*, no. 19259, 10.06.1846.

⁶⁷ *The Blackburn Standard*, no. 599, 08.07.1846.

⁶⁸ *The Times*, no. 19260, 11.06.1846; Yiğit, *agm.*, 202.

⁶⁹ *The York Herald, and General Advertiser*, no. 3844, 13.06.1846.

⁷⁰ *Berrow's Worcester Journal*, no. 7490, 18.06.1846.

⁷¹ *The Times*, no. 19260, 11.06.1846.

⁷² *The Times*, no. 19261, 12.06.1846.

beraberindekiler de aynı yerde hazır bulundular.⁷³ Daha sonra İbrahim Paşa ödül törenine katıldı. İngiliz halkının kazanımlarının yüksek olduğunu, buna hayranlık duyduğunu söyledi. İbrahim Paşa, Sir Edward Codrington tarafından Hindistan ve İngiltere arasındaki Mısır yolunun teşviki konusunda yapılan imaya atfen, Mehmed Ali Paşa adına bahse konu yol hakkında gerekli her şeyin yapılması adına güvence verebileceğini söyledi.⁷⁴ İbrahim Paşa, ilk beş yarışı izledikten sonra kazananı tebrik etti ve pistten ayrıldı. Daha sonra Lordlar Kamarası'nı ziyaret ederek geç saatlere kadar gelişmeleri izledi.⁷⁵

İbrahim Paşa, 12 Haziran'da Paddington Terminali'nden Sedan'a gitmek üzere hareket etti ve gittiği yerlerde coşkuyla karşılandı. Woolwich'de tersaneleri, cephanelikleri, topları, roketleri inceledi ve talimlerini izledi. Ardından Birmingham'a gitti. İmalathaneleri ziyaret etti. Bu sırada İbrahim Paşa'nın İrlanda ve İskoçya'yı iki günlük bir geziyle ziyaret etti.⁷⁶ İbrahim Paşa, 14 Haziran günü Warwick ve Kenilworth Kalelerini gezdi.⁷⁷ Daha sonraki günlerde yetkililere, imalathaneleri, fabrikaları, Kral VI. Edward'ın ücretsiz gramer okulunu ve kamu binalarını görecekları bilgisi verildi.⁷⁸

15 Haziran'da İbrahim Paşa Birmingham'da bir şehir turu gerçekleştirdi. Buharlı lokomotif motorları imalathanesini, kömür ocaklarını ve cam atölyelerini ziyaret etti.⁷⁹ Daha sonra mağaza ve imalathanelerini gezdi. Madalya imalathanesine gitti. Burada görevli Collis, makinenin başına geçti ve ön yüzünde kraliçe ve Prens Albert'in profillerinin, arka yüzünde ise “*İbrahim Paşa'nın 15 Haziran 1846'da Birmingham'a yaptığı ilk ziyaretin anısına basılmıştır.*” yazısının yer aldığı güzel bir madalya bastı.⁸⁰ İbrahim Paşa, bir gün sonra kraliçenin doğum günü etkinliğine katıldı. Burada yine üst düzey devlet adamlarıyla ve soylularla bir araya geldi.⁸¹ İbrahim Paşa, Süleyman Paşa ile birlikte Earl Jersey ile görüştü.⁸² Ardından İbrahim Paşa, Amiral Sir Edward Codrington başkanlığındaki cemiyet üyeleri tarafından kabul edildi. Codrington, görüşmelerin sonunda İbrahim Paşa'nın bir zamanlar düşmanları olduğunu dile getirdi. Bu konuşmaya istinaden İbrahim Paşa, bu tür kötü hatıraları unutmak gerektiğini söyle-

⁷³ *The Essex Standard, and General Advertiser for the Eastern Counties*, no. 809, 19.06.1846.

⁷⁴ *Daily News*, no. 12, 13.06.1846.

⁷⁵ *The Times*, no. 19261, 12.06.1846; *The Essex Standard, and General Advertiser for the Eastern Counties*, no. 809, 19.06.1846.

⁷⁶ *The Bradford Observer; and Halifax, Huddersfield, and Keighley Reporter*, no. 624, 18.06.1846; *The Times*, no. 19261, 12.06.1846; *The Essex Standard, and General Advertiser for the Eastern Counties*, no. 809, 19.06.1846; *The Times*, no. 19262, 13.06.1846; *The Bradford Observer; and Halifax, Huddersfield, and Keighley Reporter*, no. 624, 18.06.1846.

⁷⁷ *The Essex Standard, and General Advertiser for the Eastern Counties*, no. 809, 19.06.1846; *The Times*, no. 19263, 15.06.1846; *The Leicester Chronicle: or, Commercial and Agricultural Advertiser*, no. 1855, 20.06.1846.

⁷⁸ *The Times*, no. 19263, 15.06.1846.

⁷⁹ *The Times*, no. 19266, 18.06.1846; *Jackson's Oxford Journal*, no. 4860, 20.06.1846.

⁸⁰ *The Times*, no. 19264, 16.06.1846.

⁸¹ *Hampshire Advertiser & Salisbury Guardian*, no. 1192, 13.06.1846.

⁸² *The Essex Standard, and General Advertiser for the Eastern Counties*, no. 809, 19.06.1846.

di.⁸³ Bir süre sonra Adelphi'den ayrıldı. Bu esnada Mehmet Ali Paşa'dan beklenmedik bir şekilde gelen mektup üzerine, İbrahim Paşa'nın seyahatini planladığından daha kısa sürede tamamlamak zorunda olduğu ve bu yüzden ziyaret etmeyi planladığı birçok Avrupa başkentine gitmekten vazgeçtiği açıklandı.⁸⁴

Bazı İngiliz gazetelerinde yapılan yorumlarda, İbrahim Paşa'nın gerçekleştirdiği yoğun ziyaretlerle Mısır'ın Avrupa ile olan siyasi ve ticari ilişkilerini geliştirmeyi amaçladığı ifade edildi. İbrahim Paşa'nın Fransa'da daha fazla eğlendiği; fakat İngiltere'de Fransa'dan daha iyi ağırlandığı, İngiltere'deki ziyaretlerinde daha çok siyaset ve ticaret konularına değinildiği belirtildi.⁸⁵ The Times'da yer alan bir haberde, İngiltere ve Fransa'nın Mısır valisi ve oğlu üzerindeki etkisi karşılaştırıldı. Kendilerini Suriye'den 1840 yılında İngiltere çıkarttığı için İbrahim Paşa'nın gerçek gücün kimde olduğunu bildiği iddia edildi. Mısır'ın Mehmed Ali Paşa hanedanına bırakılmasını İngiltere'nin sağladığı hatırlatıldı. İngiliz hükümeti için önemli olanın Hindistan'a giden hızlı ve transit yolun güvence altına alınması olduğu belirtildi. Ayrıca İngiltere'nin Mısır'ı ele geçireceğine inanan Fransızların, bunu engellemek için İbrahim Paşa'yı olumsuz bir şekilde etkilediği yönünde yorumlar yapıldı.⁸⁶

İbrahim Paşa, 17 Haziran'da yoğun bir şekilde incelemelerini sürdürdü ve silah imalathanelerini, kılıç gibi savaş aletlerinin üretildiği işletmeleri ziyaret etti. Burada, Asya ülkelerine savaş sebebiyle yoğun bir şekilde silah üretimi yapıldığını öğrendi.⁸⁷ Aynı gün ücretsiz gramer okulunu ve daha sonra bazı büyük buhar makinesi imalatçılarını gezdi.⁸⁸ İbrahim Paşa'nın ve Prens Albert'in anma töreninde üniversiteyi ziyaret edecekleri bildirildi. Bir süre sonra Mısır heyeti, Manchester'a gitmek üzere Birmingham'dan sıradan bir ekspres trenle ayrıldı.⁸⁹ Ardından İbrahim Paşa, Liverpool'a gitti. Buradan 21 Haziran'da İrlanda'ya ulaşarak Dublin'de fırsat buldukça imalathaneleri, mağazaları gezdi. General Berkeley gibi birçok ileri gelen kişi kendisini ziyaret etti.

⁸³ *The Cornwall Royal Gazette, Falmouth Packet and Plymouth Journal* (Truro, England), no. 4209, 19.06.1846; *The Leicester Chronicle: or, Commercial and Agricultural Advertiser* (Leicester, England), no. 1855, 20.06.1846; *The Ipswich Journal* (Ipswich, England), no. 5593, 27.06.1846.

⁸⁴ *The Cornwall Royal Gazette, Falmouth Packet and Plymouth Journal* (Truro, England), no. 4209, 19.06.1846. İbrahim Paşa, Fransa'da tedavi için birkaç ay geçirmişti. Bu sırada Dr. Lallemand tarafından tedavisi yapılmıştı. Dr. Lallemand, İbrahim Paşa ile ilgilenmek için muayenehanesini bir süreliğine bırakmıştı. Ancak doktorun ücreti ya da maaşı konusunda hiçbir şey kararlaştırılmamıştı. Dr. Lallemand'a hizmeti karşılığı olarak 2000 £ verildi. Bu meblağ, Dr. Lallemand tarafından tatmin edici bulunmadı ve bu sebeple ücretinin 8000 £ olarak revize edilmesi gerektiğini belirtti. Sonunda toplam 6000 £ ödemesi üzerinde anlaşıldı. *The Cornwall Royal Gazette, Falmouth Packet and Plymouth Journal* (Truro, England), no. 4209, 19.06.1846; *The Leicester Chronicle: or, Commercial and Agricultural Advertiser* (Leicester, England); no. 1855, 20.06.1846; *The Ipswich Journal* (Ipswich, England), no. 5593.

⁸⁵ *The York Herald, and General Advertiser* (York, England), no. 3844, 13.06.1846.

⁸⁶ *The Times*, no. 19263, 15.06.1846.

⁸⁷ *The Times*, no. 19264, 16.06.1846; *The Times*, no. 19265, 17.06.1846.

⁸⁸ *The Essex Standard, and General Advertiser for the Eastern Counties*, no. 809, 19.06.1846.

⁸⁹ *The Times*, no. 19266, 18.06.1846; *Jackson's Oxford Journal*, no. 4860, 20.06.1846; *The Bradford Observer; and Halifax, Huddersfield, and Keighley Reporter*, no. 624, 18.06.1846.

Planlandığı üzere bir gün sonra Liverpool'a döndü. Ardından Londra'ya gitti.⁹⁰ İbrahim Paşa beraberinde değerli elmaslar, altınla işlenmiş cübbeler ve mücevherler getirdiği için bütün bunlar halkın ilgisini çekiyordu.⁹¹

İngiltere'deki bazı gazeteler, İbrahim Paşa'nın ziyaretlerinin ve kendisine gösterilen ilginin fazla olduğunu, bir prens gibi karşılandığını Ascot ve diğer yerleri adeta bir kahraman gibi gezdiğini, Portsmouth'taki Clarence Tersanesi'ne götürüldüğünü ve savaş hazinelerinin gösterildiğini belirterek bu durumu eleştirdi. The Bradford Observer'da yer alan yazıya göre, İbrahim Paşa "akşam yemeğinden önce otelin balkonuna çıkmış ve günün büyük aslanını görmek için toplanan kalabalığın karşısında büyük bir memnuniyetiyle nargilesini yudumlamış"tı. Yazıda şu ifadeler yer alıyordu: "İbrahim, Efendisi Büyük Türk'e isyan eden ve Mısır'da kendine bir düzen kuran Mehmet Ali'nin oğludur. Başarının siyaset dünyasında olayların ahlaki boyutunu nasıl değiştirdiğine dikkat edin. Eğer Mehmet başarılı olmasaydı, davranışının adı isyan olacaktı. Tabi ki bu takdirde İngiliz hükümeti üyeleri oğlu İbrahim'i ziyarete gitmeyeceklerdi".⁹²

İbrahim Paşa, Londra'ya döndükten sonra 25 Haziran'da at arabası imalathanesine gitti. Gördükleri karşısında, İngiliz imalatının Fransız imalatından üstün olduğunu söyledi. Buradan akşam saatlerinde parlamentoya giderek Eski Başbakan Viskont Melbourne gibi birçok devlet adamı ve diplomatla görüştü.⁹³ Bir gün sonra Nubar Efendi'yle birlikte parlamento binasına gitti. Ardından Westminster'ı gezdi. Politeknik Enstitüsü'nü ziyaret etti ve burada görevli profesörler kendisine çalışmalar hakkında bilgi verdi.⁹⁴ Bazı gazeteler İbrahim Paşa'nın İngiltere'de faydalı gözlemlerde bulunduğunu vurgulayarak, "Biraz daha Londra'da kalsa bir bakanın nasıl görevden alındığını ve kabinenin kısa bir sürede nasıl kurulduğunu görebilir." şeklinde değerlendirmeler yaptı.⁹⁵ Ertesi gün İbrahim Paşa, akşam yemeğinden sonra Sami Paşa, Nubar Efendi, Binbaşı Dickson ve Tercümanı Albay Bonfort ile birlikte Colosseum'daki akşam sergisini izledi.⁹⁶

İbrahim Paşa, 29 Haziran'da Londra'daki bir matbaaya giderek buradaki modern makineleri dikkatle inceledi ve gördüklerinden son derece memnun kaldığını belirtti.⁹⁷ Aynı gün heyetiyle birlikte Aziz Paul Katedrali'ni ziyaret etti. Buradan sonra İngiliz birliklerinin bazılarını inceleme fırsatı buldu. Askerî birliği selamladıktan sonra bando takımı "Tanrı Kraliçeyi Korusun." şarkısını çaldı. Bir gün sonra İbrahim Paşa, Pa-

⁹⁰ The Leicester Chronicle: or, Commercial and Agricultural Advertiser, no. 1856, 27.06.1846; The Preston Guardian, no. 1765, 27.06.1846; The Times, no. 19263, 15.06.1846; The Times, no. 19271, 24.06.1846.

⁹¹ The Cornwall Royal Gazette, Falmouth Packet and Plymouth Journal, no. 4210, 26.06.1846.

⁹² The Bradford Observer; and Halifax, Huddersfield, and Keighley Reporter, no. 624, 18.06.1846.

⁹³ The Times, no. 19273, 26.06.1846.

⁹⁴ The Times, no. 19274, 27.06.1846.

⁹⁵ The Preston Guardian, no. 1765, 27.06.1846.

⁹⁶ The Times, no. 19276, 30.06.1846.

⁹⁷ The Times, no. 19283, 08.07.1846; The Leicester Chronicle: or, Commercial and Agricultural Advertiser, no. 1858, 11.07.1846.

ris'ten getirilen Arap atına bindi ki bu at Mehmet Ali Paşa tarafından kraliçeye hediye edilmişti.⁹⁸ Ardından Mısır heyeti, protokol gemisinde ağırlandı. Yarış komitesi, kazananlar için muhteşem ödülleri hazırladı ve İbrahim Paşa onlara olan hayranlığını dile getirdi. İlk üç yarışı izledikten sonra Northumberland Dükü'nün evinde verilen partiye katılmak üzere belediye başkanının kayığıyla ayrıldı. Bu sırada Mısır heyeti, Woolwich Tersanesi'ni, kraliyet cephaneliğini ve garnizonunu ziyaret etti.⁹⁹

İbrahim Paşa, 2 Temmuz'da Albay Cockburn ve çok sayıda subayla birlikte laboratuvar bölümüne geçti. İlk ziyaret edilen yer, atış mermileri, top mermisi içeren variller ve bunları savaş gemilerine ve şarjörlere istifleme biçimlerinden oluşan çok sayıda savaş aleti tasvirinin düzenlendiği model odalarıydı. İbrahim Paşa, bazı modern roket örneğini, tüfek ve tüfek toplarının yapıldığı bölümü inceledi. Ağır silahların atış talimlerini ve tüfek toplarının kalıplara dökülmesini izledi.¹⁰⁰ İbrahim Paşa, Woolwich Common'dan döndükten sonra Dryad Vapuru'na binerken nehirle Gravesend şehrine gitme arzusunu dile getirdi. Geminin şehir yönündeki rotası derhâl değiştirildi ve nehir yoluyla Gravesend'e kadar gidildi.¹⁰¹ Bir gün sonra İbrahim Paşa adına Reform Kulübü üyeleri tarafından görkemli bir eğlence düzenlendi. Mısır heyeti, akşam saatlerinde Reform Kulübü'ne gitti. Burada büyük bir ziyafette ağırlandılar. 1840'ta Mehmed Ali Paşa ile ateşkes anlaşmasını yapan Amiral Charles Napier, İbrahim Paşa'yı sağında ve Lord Palmerston'u solunda tutarak ziyafete başkanlık etti. Bu ziyafet İbrahim Paşa'nın Suriye'deki olaylar sırasında İngilizlere sağladığı kolaylıklar ve kendisi ve babası tarafından Mısır'da gerçekleştirilen reformlar sebebiyle verilmişti.¹⁰²

İbrahim Paşa'nın ziyaretleri ve onuruna düzenlenen ziyafetler, İngiliz kamuoyunun eleştirilerine uğradı. Bazı gazetelerde Reform Kulübü tarafından İbrahim Paşa'ya verilen yemek bile kınanmaktan kurtulamadı. Basın, Napier'i, "*Mısır Prensi*"nin sağlığıyla ilgili yaptığı konuşma yüzünden suçladı. The National'ın yazısında, aslında sadece Napier'e değil Lord Palmerston'a da öfkeli olduğu gözlemlendi.¹⁰³ Paris'teki bazı muhalif gazeteler de Reform Kulübü'nde İbrahim Paşa'nın adına davet verilmesini eleştirdi. Söz konusu gazeteler, davette Napier ve Lord Palmerston'un bulunduğu, Napier'in 14 Ağustos 1841'de İbrahim Paşa'ya Suriye'yi boşaltmasını emrettiğini, 21'inde Beyrut ablukasını başlattıklarını, donanmanın Akdeniz'in doğu kıyıları üzerindeki İngiliz üstünlüğünü tanımayan her yeri bombalayarak havaya uçurduğunu yazdılar. Lord Palmerston bu ziyafette yaptığı konuşmada, Mısır valisi ve oğlu İbrahim Paşa adına iyi temennilerde bulunmuştu. Gazeteler bu konuşmayı ikiyüzlülük olarak kabul etti. Lord Palmerston ise kısa bir süre sonra, "*görevdeyken Mısır'a karşı düşmanca bir politika izlemiş olabileceğini, Avrupa barışının korunması amacıyla*

⁹⁸ The Times, no. 19276, 30.06.1846.

⁹⁹ The Times, no. 19277, 01.07.1846.

¹⁰⁰ The Times, no. 19279, 03.07.1846.

¹⁰¹ The Times, no. 19284, 09.07.1846.

¹⁰² The Times, no. 19280, 04.07.1846; Hampshire Advertiser & Salisbury Guardian, no. 1195, 04.07.1846; The Times, no. 19275, 29.06.1846; The Times, no. 19284, 09.07.1846.

¹⁰³ The Bristol Mercury, no. 2938, 11.07.1846; Paton, a.g.e., 302.

bunu yapmak durumunda kaldığını” söyleyerek Napier’in vicdanını rahatlatmak istedi. İngiltere ile Mısır’ın dostluğunun devam etmesi gerektiğini belirterek İngiltere’nin zenginliğine ve refahına da değinerek konuşmasını bitirdi.¹⁰⁴

İbrahim Paşa, 4 Temmuz’da üst düzey isimlerle verilen davetlere iştirak etti.¹⁰⁵ Üç gün sonra Sami Paşa ile birlikte, Buckingham Sarayı’nda Kraliçe Victoria tarafından kabul edildi. Lord Palmerston da oradaydı. Osmanlı Maslahatgüzarı Edib Efendi tarafından kraliçeye takdim edildiler.¹⁰⁶ Ertesi gün İbrahim Paşa’nın gelişi adına Southampton belediye meclisi kutlama mesajı yayımladı. İbrahim Paşa’yla görüşmek istediler. Nubar Efendi’nin Londra’da son derece sınırlı bir süre kalacağını belirtti. Bu sırada yapılan görüşmede, karşılıklı iyi temenniler bildirildikten sonra Mehmed Ali Paşa’nın İngiltere ile barış içinde olmayı istediği, İngiltere Mısır’dan kazanç elde ediyorsa, Mısır’ın da bu ilişkiden kazanç sağladığı ifade edildi.¹⁰⁷

İbrahim Paşa, 7 Temmuz’da bazı davetlere katıldı. Daha sonra resim galerisine çıktı ve burada Staufield’in Büyük Trafalgar Savaşı tablosunu ve Jones’un Waterloo Savaşı tablosunu dikkatle inceledi. Daha sonra salonda bulunan Wellington Dükü Lord Hill, Earl Nelson ve Lord Colingwood’un tam boy portreleri İbrahim Paşa’ya gösterildi.¹⁰⁸ Kraliçe Victoria, aynı günün akşamı Buckingham Sarayı’nda bir akşam yemeği verdi. 6 Temmuz’da yeniden dışişleri bakanlığına atanan Lord Palmerston gibi önemli kişiler yemekte hazır bulundu. İbrahim Paşa, maiyetindeki Sami Paşa ve Edib Efendi ile yemeğe katıldı.¹⁰⁹ Bir gün sonra İbrahim Paşa, Doğu Hindistan şirketi başkanı ve yetkilileri tarafından ağırlandı. Burada Mehmet Ali Paşa’nın sağlığına kadeh kaldırıldı. İbrahim Paşa, kendisine ve babasına gösterilen ilgi ve nezaketlerinden dolayı teşekkür etti. 9 Temmuz’da Mısır heyetini İskenderiye’ye götürecek Avenger Fırkateyni Kaptanı W. J. Williams geldi. İngiltere’den ayrılmak üzere olan İbrahim Paşa, kont ve düşesler tarafından ziyaret edildi. Bir gün sonra sihirbazlık gösterisine ve piyango çekilişine katılması için İbrahim Paşa davet iletildi. İbrahim Paşa, perşembe günü akşam İtalyan Opera Evi’ndeki gösterilere katıldı.¹¹⁰ Ayrıca bazı İngiliz şirketlerinin vermiş olduğu davetlere icabet ederek akşam yemeklerine iştirak etti.¹¹¹

Mısır heyetinin gezisini ve faaliyetlerini yakından takip eden The Times, 11,12 ve 13 Temmuz’da İbrahim Paşa’nın Shepherds’s Bush Bayswater’da üretim tesisleri gezilerini, Lord Palmerston’un ve diğer üst düzey kişilerin tertip ettiği davetlere katılacağını yazmaktaydı. Bir süre sonra İbrahim Paşa, Prens Albert’in davetine katıldı.

¹⁰⁴ *The Times*, no. 19284, 09.07.1846; Sinoue, *a.g.e.*, 402-403.

¹⁰⁵ *Trewman's Exeter Flying Post or Plymouth and Cornish Advertiser*, no. 4202, 09.07.1846.

¹⁰⁶ *The Times*, no. 19286, 11.07.1846; *Freeman's Journal and Daily Commercial Advertiser*, no. N/A, 10.07.1846.

¹⁰⁷ *Hampshire Advertiser & Salisbury Guardian*, no. 1197, 18.07.1846.

¹⁰⁸ *The Times*, no. 19284, 09.07.1846; *The Times*, no. 19284, 09.07.1846.

¹⁰⁹ *Freeman's Journal and Daily Commercial Advertiser*, no. N/A, 10.07.1846.

¹¹⁰ *The Times*, no. 19284, 09.07.1846; *The Times*, no. 19285, 10.07.1846; *Trewman's Exeter Flying Post or Plymouth and Cornish Advertiser*, no. 4203, 16.07.1846.

¹¹¹ *The Blackburn Standard*, no. 600, 15.07.1846.

Ardından Albay Bonfort ve Nubar Efendi refakatinde ve Binbaşı Dickson'ın eşliğinde Bay Theobald'a ait geniş yarış harasını incelemek üzere Steckwell Park'a gitti. Üst düzey kişilerle görüştü ve tesisi gezdi. Mısır heyeti, akşam Auckland Kontu'nun başkanlığında Şark Kulübü'nde yemek yedi.¹¹² 11 Temmuz'da belediye başkanı, İbrahim Paşa'yı konakta çok görkemli bir şekilde ağırladı. Önemli iş insanları bu davete katıldı.¹¹³ Kendisine duyulan ilgiye teşekkür etti ve karşılıklı iyi temennide bulunularak ilişkilerin geliştirilmesini arzu ettiğini ifade etti. Belediye başkanı, İbrahim Paşa'ya ve babasına minnettarlıklarını bildirdi; sağlıklarına kadeh kaldırdı; herkese teşekkür ederek ikili ilişkilerin dostane bir şekilde devam etmesi için elinden geleni yapacağını söyledi.¹¹⁴

İbrahim Paşa, 13 Temmuz günü Londra Doğu Hindistan ve Çin Derneği'nin tertip ettiği davete katıldı. Karşılıklı ticari ilişkilerin geliştirilmesi için görüşmeler yapıldı. Akşam, kaldığı otelde seçkin kişilere davet verdi. Mısır heyetinin ertesi gün Mivart Otel'den ayrılacağı ve maiyetiyle birlikte Portsmouth'a gideceği bildirildi. Buradan doğrudan İskenderiye'ye doğru yola çıkacaktı.¹¹⁵ Kraliçe, İbrahim Paşa için Buckingham Sarayı'nda 14 Temmuz'da görkemli bir ziyafet tertip etti.¹¹⁶

Veda hazırlıkları yapan İbrahim Paşa, Osmanlı Maslahatgüzarı Edip Efendi'yi ve ardından bazı tüccarları ziyaret etti. Son olarak Dışişleri Bakanı Lord Palmerston'la görüştü. İbrahim Paşa, Londra'dan ayrılmadan önce Mısır'da yetiştirebileceğini düşündüğü birçok kümes hayvanını yanına aldı. Belfast'tayken, keten üretimini tüm dallarıyla iyi bilen bir kişiyle görüştü; çünkü bu ticaret ürününü kendi topraklarına sokmayı ve keten yetiştiriciliğini geliştirmeyi planlıyordu. İbrahim Paşa, Mısır'ın mevcut zengin tarım ürünlerine yeni ürünler katmak istiyor ve keten yetiştiriciliğini Mısır'a götürmeyi arzuluyordu. Sami Paşa, Fransa'daki ailesinin yanına gitmek ve daha sonra Marsilya aracılığıyla Mısır'a dönmek niyetinde olduğu için sadece Gosport'a kadar eşlik edecekti.¹¹⁷ Bu sırada İbrahim Paşa, Londra'dan ayrılışına hazırlık niteliğindeki özel işleriyle meşguldü. Akşam yemeğinde üst düzey devlet adamlarını kabul etti. Ayrıca Bryanston Meydanı'ndaki Osmanlı Elçiliği'ni ziyaret etti.¹¹⁸ İbrahim Paşa 16 Temmuz'da Londra'dan ayrılarak Gosport üzerinden tren yoluyla Portsmouth Limanı'na geldi. Edip Efendi onlara buraya kadar eşlik ettikten sonra geri döndü. İbrahim Paşa ve maiyetindekiler, Mısır sancağı çekilmiş Avenger Firkateyni'ne 17 Temmuz'da binerek İskenderiye'ye gitmek üzere Lizbon'a doğru yola çıktılar. Avenger Firkateyni limandan ayrılırken 19 top atışı yapıldı. Avenger, önce Lizbon'a, ardından Cadiz'e gitti. Burada bir müddet kaldıktan sonra Fransa, İspanya ve Portekiz'in önemli limanlarına uğrayarak 2 Ağustos'ta Malta'ya ulaştı. Burada iki gün kadar kal-

¹¹² *The Times*, no. 19286, 11.07.1846; *The Times*, no. 19274, 27.06.1846.

¹¹³ *Berrow's Worcester Journal*, no. 7494, 16.07.1846; *The Times*, no. 19287, 13.07.1846.

¹¹⁴ *The Times*, no. 19287, 13.07.1846.

¹¹⁵ *The Times*, no. 19288, 14.07.1846.

¹¹⁶ *The Blackburn Standard*, no. 600, 15.07.1846; Sinoue, *a.g.e.*, 402.

¹¹⁷ *The Times*, no. 19289, 15.07.1846.

¹¹⁸ *The Times*, no. 19290, 16.07.1846.

dıktan sonra İskenderiye'ye doğru yolculuğuna devam etti.¹¹⁹ Albay Bonfort ve Nubar Efendi maiyetindeki diğer kişiler İbrahim Paşa'ya dönüşte eşlik etti. İbrahim Paşa dönüş yolculuğu sırasında, İngiltere'de gördükleri karşısında hayranlığını ifade etti.¹²⁰

Avenger Firkateyni, İskenderiye'ye 10 Ağustos'ta ulaştı. İbrahim Paşa'nın sağlığı mükemmel durumdaydı ve seyahatinden son derece memnun olduğunu ifade etti.¹²¹ İbrahim Paşa, İskenderiye'ye ulaştığında Ras el-Tin Sarayı'na yerleşti. İskenderiye ve çevresindeki tüm kaleler onun için hazırlanmış durumdaydı. Avenger Firkateyni subayları akşam yemeğinde ağırlandı.¹²² Bu sırada İngiliz subaylara en üst düzeyde ihtiram gösterildi. İbrahim Paşa, geminin komutanı Kaptan W. J. Williams'a 30 sterlin değerinde bir kılıç ve pahalı bir kaşmir şal, gemideki diğer subayların her birine 15 sterlin değerinde bir kılıç ve mürettebata değerli hediyeler vererek, yolculuk için bol miktarda erzak gönderdi.¹²³ Avenger Firkateyni, 4 Eylül'de Mısır'dan ayrıldı.¹²⁴

4. Mehmed Ali Paşa'nın İstanbul'u Ziyareti ve İbrahim Paşa'nın Mısır'a Dönüşü

İbrahim Paşa, Avrupa seyahatinden Mısır'a dönerken, Mehmed Ali Paşa İstanbul'a bir ziyaret gerçekleştirdi. Oğlu, Avrupa'dayken Mısır valisinin İstanbul'a yapacağı ziyaret birçok kesimce merakla karşılandı ve amacı hakkında ortaya bir takım iddialar atıldı. Gelişinden önce nasıl karşılanacağı gibi ayrıntıların belirlenmesi için Meclis-i Has'ta toplantı yapıldı. Mehmet Ali Paşa, 20 Temmuz'da İstanbul'a ulaştı. Padişah ve Osmanlı devlet adamlarıyla görüşmeler yaptı. Burada kendisine olağanüstü ilgi ve itibar gösterildi. Mısır valisi, padişaha itaatini sundu. Bu ziyarette Mehmed Ali Paşa'nın itaatini bildirmesi, bir süre önce Paris elçiliğinden hariciye nazırlığına yeniden atanmış olan Mustafa Reşid Paşa'nın bir başarısı olarak görüldü.¹²⁵ Mehmed Ali

¹¹⁹ *The Times*, no. 19291, 17.07.1846; *The Times*, no. 19292, 18.07.1846; *The Manchester Times and Gazette*, no. 929, 07.08.1846; *The Leicester Chronicle: or, Commercial and Agricultural Advertiser*, no. 1862, 08.08.1846; *The Leicester Chronicle: or, Commercial and Agricultural Advertiser*, no. 1864, 22.08.1846; *The Essex Standard, and General Advertiser for the Eastern Counties*, no. 816, 07.08.1846; *The Manchester Times and Gazette*, no. 927, 24.07.1846; Sinoue, a.g.e., 403; Paton, a.g.e., 302.

¹²⁰ *The Times*, no. 19292, 18.07.1846.

¹²¹ *The Leicester Chronicle: or, Commercial and Agricultural Advertiser*, no. 1864, 22.08.1846; Sinoue, a.g.e., 403; Cameron, *Egypt*, 200.

¹²² *Freeman's Journal and Daily Commercial Advertiser*, no. N/A, 24.08.1846.

¹²³ *The Standard*, no. 6887, 05.09.1846.

¹²⁴ *Caledonian Mercury*, no. 19611, 01.10.1846; *Dundee Courier*, no. 1559, 21.07.1846.

¹²⁵ BOA, İrade Mısır (İ. MTZ05), 12/316, 20.07.1846; BOA, İ. MTZ(05), 12/315, 14.07.1846; *Takvim-i Vekayi*, no. 304, 18 Ekim 1846; *The Times*, no. 19268, 20.06.1846; *The Cornwall Royal Gazette, Falmouth Packet and Plymouth Journal*, no. 4219, 28.08.1846; *The Examiner*, no. 2008, 25.07.1846; Fahmy, *Kavalalı*, 168; Ahmet Dönmez, *Osmanlı Devleti'nde İktidar Mücadelesi: Saray, Babiâli ve Avrupa Elçilikleri (1845-1858)*, (Ankara: Grafik Yayınları, 2019): 41-42; Zuhuri Danışman, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi XII* (İstanbul: Zuhuri Danışman Yayınevi, 1966), 22; Necdet Sakaoğlu, *Bu Mülkün Sultanları* (İstanbul: Alfa Yayınları, 2015), 413; Bağçeci, *agm.*, 223-227; Cameron, a.g.e., 200. Bazı gazetelerde Mehmet Ali Paşa'nın İstanbul'u ziyaretinin oğlunun Mısır'a dönüşünü hızlandırmak için olduğu iddia edilmişti. *The Times*, no. 19295, 22.07.1846

Paşa, İskenderiye'ye döndükten sonra kendisine gösterilen olağanüstü misafirperverlik için padişaha teşekkür yazısı gönderdi.¹²⁶

Ancak Mehmed Ali Paşa'nın İstanbul'a gelişinin sıradan bir ziyaret olmadığı açıkça ortadaydı. Henüz İstanbul'a ulaşmadan İngiliz Elçisi Stratford Canning, Mustafa Reşid Paşa ile görüşerek padişahın Mısır valisinin yetki alanını genişletme gibi muhtemel taleplerinin reddedilmesini istemişti. Padişah da bu konuda garanti vermişti. Gerçekten de Mısır valisi İstanbul'dan ayrıldıktan bir süre sonra, İngiliz elçiliğine gelen bir istihbaratla Mehmed Ali Paşa'nın Abdülmecid'den Şam paşalığını istediği iddiaları ortaya atıldı.¹²⁷ İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Palmerston, Mısır valisinin Şam paşalığını talep ettiği yönündeki iddiaları öğrenince bu konuda ona gizli bir sözün verilip verilmediğini anlamak istedi. Mustafa Reşid Paşa herhangi gizli bir anlaşmanın olmadığına ve böyle bir söz verilemediğine dair kesin bir garanti verdi.¹²⁸

İngiliz Dışişleri Bakanlığı yazışmalarından anlaşıldığına göre İbrahim Paşa, 1841 yılındaki askerî harekât sonrası anlaşma şartlarını değiştirmek ve sınırlarını yeniden genişletmek, hatta bağımsızlık ilan etmek için uygun bir ortamın olup olmadığını öğrenmeye çalışıyordu. Kraliçe, İbrahim Paşa İngiltere'den ayrılmak üzereyken Mehmed Ali Paşa'dan "*nefret eden*" Lord Palmerston'u¹²⁹ yeniden dışişleri bakanlığına atayarak önemli bir mesaj vermişti. Lord Palmerston, statükonun bozulmasına yol açacak herhangi bir adıma izin vermek niyetinde değildi. Ancak İbrahim Paşa, dışişleri bakanıyla gerçekleştirdiği görüşmede bu yönde taleplerde bulundu. Bunun üzerine Lord Palmerston, Avrupa güçler dengesinin önemli bir unsuru olan Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü koruma politikasını devam ettirdiklerini, Osmanlı'nın parçalanmasına asla izin veremeyeceklerini, bunun bir Avrupa savaşını tetikleyebileceğini İbrahim Paşa'ya ifade etti. Avrupa devletlerinin 1841 Anlaşması'nın bozulmasına müsaade etmeyeceklerini, İngiltere'nin çıkarlarının statükonun devamını gerektirdiğini açıkladı. Aynı konuşmada dışişleri bakanı, Mısır bağımsız olursa Avrupa devletlerinin saldırısına açık hâle geleceğini, Osmanlı'ya bağlı kalarak daha güvende olacaklarını söyledi.¹³⁰

Muhtemel ki İbrahim Paşa Fransa'da çok daha açık bir şekilde bu tip destek taleplerinde bulunmuştu. 1840 yılında bu mesele yüzünden İngiltere ile savaşın eşiğine gelen Fransa kralı öncelikle İngiliz hükümetinin ikna edilmesini talep etmiş olmalıydı.

¹²⁶ BOA, Topkapı Sarayı Arşivi Evrak (TS. MA.e), 644/47, 18.12.1846.

¹²⁷ The National Archives (TNA), Foreign Office (FO), 78/641/115, Canning'ten Aberdeen'e, 03.07.1846; TNA, FO, 195/257, Wellesley'den Palmerston'a, 19.08.1846.

¹²⁸ TNA, FO, 78/644/94, Wellesley'den Palmerston'a, 20.10. 1846.

¹²⁹ Lord Palmerston, Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'dan nefret ettiğini söyleyerek onun cahil bir barbar ve diktatör olduğunu ifade etmişti. "*I hate Mehmet Ali, whom I consider as nothing but an ignorant barbarian, who by cunning and boldness and mother wit has been successful in rebellion...I believe that he is as great a tyrant and oppressor as ever made a people wretched*". Ufford, a.g.e., 14.

¹³⁰ TNA, FO, 195/257/3, Palmerston'dan Canning'e, 01.08.1846; Dönmez, *İktidar Mücadelesi*, 42.

5. İbrahim Paşa'nın Mısır Valiliği ve Ölümü

İbrahim Paşa, Mısır'a döndükten sonra Nil Nehri üzerinde Kahire yakınlarındaki sarayında sakin bir hayat yaşadı.¹³¹ Son zamanlarını muazzam güzellikteki bahçelerinde geçirdi. Bu bahçeleri İskoç bahçıvanlar düzenlemekteydi. Tarımda ilerleme için çalıştı ve büyük çapta şeker ekimleri yaptırdı.¹³² İbrahim Paşa Avrupa seyahatinden son derece etkilendi. Etrafindakilere, Avrupa'ya yaptığı seyahatten bahsetmeye devam etti. İngiltere'ye, kurumlarına ve sanayisine övgüler yağdırdı. İngiltere'nin diğer güçlerden çok daha ileride olduğunu ve onlar çok yavaş ilerlerken İngiltere'nin hızlı adımlarla ilerlediğini belirtti. Mısır'ın çeşitli bölgelerinde kömür madenleri için araştırmalar yaptırdı. Bu araştırmalar sonucunda düşük kalitede kömür rezervleri bulundu.¹³³

İbrahim Paşa, Avrupa seyahatinden çok şey öğrenmiş, ufku genişlemişti. Hayalini kurduğu projelerini uygulamak istedi. Fakat Mısır'daki ortam bunun için tam müsait değildi. Bir süre sonra Yukarı Mısır'a gitti. Avrupa'dan aldığı fikirleri burada gerçekleştirmeyi arzu etti. Fabrikaları, makineleri organize etmeye çalıştıysa da reformlarını uygulamaya koymada başarılı olamadı. Tifo hastalığı yüzünden günden güne sağlığı iyice bozulmaya başladı. Sudan'da kapıldığı dizanteri hastalığı da onu büyük bir sıkıntıya soktu. Doktorlarının Malta'ya gitmesini tavsiye etmesi üzerine bir İngiliz vapuruyla 9 Ekim 1847'de Mısır'dan ayrıldı. Malta'daki karantinadan sonra Toskana üzerinden Napoli'ye gitti. Pisa'daki kaplıcalarda tedavi edilmeye çalışılsa da bu kez tam olarak sağlığına kavuşamadı. Bu sırada Mehmed Ali Paşa da tedavi için mart ayı başında İtalya'ya oğlunun yanına gitti. Bir süre sonra İbrahim Paşa iyileşmeden tekrar İskenderiye'ye 30 Mart 1848'te dönmek zorunda kaldı.¹³⁴ Mehmet Ali Paşa, Malta ve Napoli'de bir süre kaldıktan sonra İskenderiye'ye geri döndü. Ancak Mehmed Ali Paşa'nın iyileşememesi ve bunama belirtileri göstermesi üzerine Mısır'ın yönetimi ailesinden oluşturulan bir meclis tarafından idare edilmeye başlandı.¹³⁵ Bu sırada İngiliz hükümeti Mehmed Ali Paşa'nın sağlık durumunu yakından takip ediyordu.¹³⁶ Lord Palmerston, Babiâli'nin kontrolü açısından Mısır'da zayıf bir paşanın bulunmasının Mehmed Ali Paşa gibi birinin bulunmasından iyi olacağını düşündüğünü Canning'e bildirdi.¹³⁷

İbrahim Paşa'nın kendi devletini kurmak gibi hedefleri ve hayalleri büyüktü. Henüz valiliğe atanmadan vekâleten valiliği yürütürken, Mısır ordusunun asker sayısını arttırmaya başladı. Bu durum, haziran ayında Babiâli'nin dikkatini çekti ve sebebi araştırıldı, alınması gereken tedbirler belirlendi. Aynı tarihte İskenderiye'deki İngiliz konsolosluğunun İstanbul'a gönderdiği istihbaratta asker sayısının 52 bine çıkarıldığı, şehirdeki istihkâmla-

¹³¹ *The Belfast News-Letter*, no. 11294, 25.09.1846.

¹³² *Dundee Courier*, no. 1559, 21.07.1846.

¹³³ *The Belfast News-Letter*, no. 11294, 25.09.1846.

¹³⁴ TNA, FO, 78/765D, 06.03.1848; BOA, Hariciye Tercüme Odası (HR. TO), 568/11, 17.10.1847; BOA, HR. TO, 568/15, 27.10.1847; BOA, Düvel-i Ecnebiye Belgeleri (A.DVN. DVE), 19/59, 22.01.1848; BOA, Sadaret Mektubi Kalemi (A. MKT), 102/71, 28.11.1847; BOA, İ. MTZ(05), 12/355, 08.02.1848; BOA, İ. MTZ(05), 12/360, 28.03.1848; Sinoue, a.g.e., 405-407.

¹³⁵ BOA, İ. MTZ(05), 12/364, 11.04.1848; Fahmy, *Kavalalı*, 168-169.

¹³⁶ TNA, FO, 78/766D, 22.04.1848.

¹³⁷ TNA, FO, 195/314/11, Palmerston'dan Canning'e, 16.04.1848.

rın arttırıldığı yönündeydi. Bu çerçevede İskenderiye'ye konuyu incelemek üzere bir görevlinin gönderilmesine karar verildi. İbrahim Paşa ise babasının bunaması yüzünden ortaya çıkan otorite boşluğundan dolayı Mısır'da bir ayaklanma çıkmasından korktuğunu, bu ihtimale bir önlem olarak asker sayısını arttırdığını açıkladı.¹³⁸ Bu sırada Elçi Canning, Mısır ordusundaki “*özellikle topçu birliklerindeki önemli artışla*” ilgili olarak Hariciye Nazırı Sadık Rıfat Paşa'yla görüşmeler gerçekleştirdi. Sadık Rıfat Paşa, İngiliz elçisine bu artışın sebebinin tam olarak bilemediklerini söyledi.¹³⁹

1848 yılında Mısır'da kolera hastalığı ortaya çıktı ve bu hastalık hızla yayıldı. O sırada Rodos'ta bulunan İbrahim Paşa, babasının bunamış olmasından dolayı 26 Ağustos'ta vali olarak atanmasıyla ilgili tören için Abdülmecid'in davetiyle İstanbul'a gitti. Burada görkemli bir şekilde karşılandı. Abdülmecid'in huzuruna çıktı ve Mısır valiliğine atandı.¹⁴⁰ Uzun zamandır bu anı bekleyen İbrahim Paşa, Mısır'a dönerek valiliğini ilan etti.¹⁴¹ İbrahim Paşa vali olduktan sonra, 1841 Anlaşması'na göre 18 bin olması gereken Mısır ordusunun asker sayısı 70 bine ulaştı.¹⁴² Bu sırada İbrahim Paşa gittikçe zayıflıyor ve hastalık onu gün geçtikçe bitkin hâle getiriyordu. Öksürükle tükürükten kan gelmesine yol açan bir rahatsızlık olan hemoptizi hastalığı yeniden nüksetti. 9 Eylül'de İskenderiye'ye gitti. Burada tedavisine devam edildi. Ancak hastalıklarının ilerlemesiyle birlikte 10 Kasım 1848'de öldü.¹⁴³ Mısır valiliğine, Tosun Paşa'nın oğlu Abbas Hilmi Paşa tayin edildi.¹⁴⁴ Mısır Valisi Abbas Hilmi Paşa, bir süre sonra İstanbul'a giderek Abdülmecid'in huzuruna kabul edildi ve Sadrazam Mustafa Reşid Paşa'nın ifadesiyle “*padişahın ayaklarına diz çöktü*”. Abbas Hilmi Paşa, Cidde valiliğinin de kendisine verilmesini istedi. Fakat Mustafa Reşid Paşa, Mehmed Ali Paşa'nın geçmişte yaptıklarını hatırlatarak onun soyundan gelen birine güvenip böyle önemli bir yerin verilmemesini padişaha tavsiye etti. Böylece bu talebi reddedildi.¹⁴⁵ Uzun zamandır hastalıklarla mücadele eden Mehmed Ali Paşa ise 2 Ağustos 1849'da öldü.¹⁴⁶

¹³⁸ BOA, Hariciye Mektubi Kalemî (HR. MKT), 20/73, 01.06.1848; BOA, Sadaret Amedi Kalemî Defteri (A. AMD), 4/90, 28.06.1848; BOA, İ. MTZ(05) 12/366, 30.06.1848; BOA, İ. MTZ(05), 12/370, 28.07.1848; BOA, İ. MTZ(05), 12/371, 29.07.1848.

¹³⁹ TNA, FO, 78/733/6, Canning'ten Palmerston'a, 26.06.1848.

¹⁴⁰ TNA, FO, 78/734/74, Canning'ten Palmerston'a, 18.08.1848; TNA, FO, 78/734/89, Canning'ten Palmerston'a, 1848; BOA, TS. MA.e, 695/30, 26.08.1848; BOA, Cevdet Dahiliye (C. DH), 91/4504, 28.09.1848; Paton, a.g.e., 305; Kutluoğlu, agm., 332.

¹⁴¹ BOA, İ. MTZ(05), 12/377, 26.09.1848.

¹⁴² Abbas Hilmi Paşa döneminde bu sayı 80 bine ulaşmıştı. Babıâli'nin uyarısı üzerine sayı yeniden düşürüldü. Malcom E. Yapp, *The Making Modern Near East 1797-1923*, (London-New York: Longman, 1987), 147.

¹⁴³ BOA, İ. MTZ(05), 12/376, 02.10.1848; Paton, a.g.e., 306; Yiğit, agm., 211; Kutluoğlu, agm., 332. Fahmy, İbrahim Paşa'nın ölüm tarihini 12 Eylül 1848 olarak vermektedir. Fahmy, *Kavalalı*, 169.

¹⁴⁴ BOA, Mabeyn-i Hümayun İradeleri (MB. İ), 3/53, 25.11.1848; BOA, MB. İ, 3/71, 26.11.1848; BOA, A. Divan Mühime Kalemî (DVN. MHM), 6/87, 06.12.1848; Fahmy, *Kavalalı*, 169.

¹⁴⁵ TNA, FO, 78/772/12, Canning'ten Palmerston'a, 20.01.1849.

¹⁴⁶ Muhammet H. Kutluoğlu, “Kavalalı Mehmed Ali Paşa”, *TDVİA 25* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002), 64.

Sonuç

Mısır meselesi, 19. yüzyılın ilk yarısında Avrupa diplomasisini en çok meşgul eden olaylar arasında yer almıştır. İbrahim Paşa'nın büyük bir orduyla İstanbul üzerine yürümesi, II. Mahmud'un Rus yardımını kabul etmesi ve Rus ordu ve donanmasının İstanbul'a gelmesi Avrupa'yı Osmanlı Devleti'nin ani çöküşü tehlikesiyle karşı karşıya getirmiştir. Bu problem özellikle İngiltere'nin Yakın Doğu'da statükonun korunması politikası çerçevesinde iki aşamalı olarak çözüme kavuşturulmuştur.

1841 yılından sonraki süreçte Avrupa devletleri ve Osmanlı yöneticileri için en önemli tehlike Mehmed Ali Paşa ve oğlunun yeniden isyan girişiminde bulunma ihtimali olmuştur. Bu bağlamda, 1845-1846 yıllarından önce İbrahim Paşa'nın Avrupa seyahatine çıkması, ardından Mehmed Ali Paşa'nın İstanbul'u ziyaret etmesi bu yönde yeni bir teşebbüsün olabileceğini endişesini doğurmuştur.

İbrahim Paşa'nın gerçekten hasta olduğu ve hastalığına çare aramak için Avrupa'ya gittiği kaynaklarda açık olarak tespit edilmektedir. Ancak İtalya'dan sonra Fransa'ya gitmesi, olayı bir tedavi süreci olmaktan hızla çıkarmıştır. Fransa, Mısır valisinin en büyük destekçisi olmuş ve hatta 1840 yılında Londra Anlaşması'nı kabul etmeyecek Mehmed Ali Paşa'nın yanında olduğunu göstermiştir. Bu şartlarda olayın baş aktörlerinden ve Avrupa'da bir kahraman olarak görülen İbrahim Paşa'nın Paris'e gelişi, olağanüstü bir ziyaretler ve ziyafetler dizisini başlatmıştır. İbrahim Paşa'nın İtalya'daki tedaviden sonra nispeten kendini iyi hissetmesiyle birlikte başta Fransa kralı olmak üzere birçok soylu, devlet adamı, aydın kişilerin katıldığı törenler, balolar, ziyaretler gerçekleştirilmiştir. İbrahim Paşa yanında Süleyman Paşa, Sami Paşa, Nubar Efendi, oğlu ve tercümanlarıyla birlikte bu faaliyetlere katıldığı gibi, Mısır Okulu'nu teftiş ve çeşitli fabrika gibi yerleri ziyaret etmiştir. Fransa Kralı Louis Philippe, kendisine Fransa'nın en önemli nişanını takmıştır. Bir anlamda Mısır meselesinde İngiltere faktörü yüzünden tam desteğini gösteremediği Mısır valisine ve oğluna hâlâ yanındayız mesajı verilmiştir. Bu tarihte Mısır'ın stratejik önemi ve Fransa'nın gündeminde Süveyş Kanalı'nın açılması projesi olması da İbrahim Paşa'ya gösterilen ihtiramın en üst düzeyde olmasını sağlamıştır.

İbrahim Paşa Fransa'nın ardından İngiltere'ye gitmiş, ziyaretler, ziyafetler gibi etkinlikler giderek artmıştır. Bu sırada doktoru yanında bulunmakla birlikte ara sıra rahatsızlığının nüksettiği gözlemlenmiştir. İngiltere'de Londra başta olmak üzere Birmingham, Liverpool, Manchester gibi birçok sanayi kentini, İrlanda'yı gezmiştir. Kraliçe Victoria kendisini sarayda ağırlamıştır. Lord Palmerston, eski başbakanlar ve bakanlar, diğer soylular, devlet adamları ve iş insanları kendisiyle görüşmüştür. İbrahim Paşa'ya, Fransa'da olduğu gibi İngiltere'de de Osmanlı ordularını yenen ve birçok Avrupa devletinin bir araya gelerek ancak durdurabildiği bir savaş kahramanı gibi davranılmıştır. Bazı İngiliz gazeteleri tarafından bu durum eleştirilmiş ve iki yüzlülük olarak nitelendirilmiştir. Bu durum, İngiltere ve Fransa arasında Mısır yönetimi üzerinde sürdürdükleri nüfuz yarışıyla yakından ilgilidir.

İbrahim Paşa'nın İngiltere ziyaretinde askerî okullar, limanlar, cephanelik, darp-hane, fabrikalar, mağazalar gibi çok çeşitli yerleri gezmesi, buradaki silah, gemi, modern araç gereç, makine gibi unsurları incelemesi, bazılarını satın alması Avrupa'daki

son gelişmeleri takip açısından önemli gözükmektedir. Onun söz konusu ziyaretleri ve Avrupa’da onun gördükleri, ufkunun gelişmesinde ve dolayısıyla Mısır’ın modernleşmesinde önemli etkiler meydana getirmiştir.

İbrahim Paşa’nın ziyaretinin son günlerinde Mehmed Ali Paşa’nın İstanbul’a gidişi durumu daha da ilginç hâle getirmiştir. Oğlunun temaslarından sonra Mısır valisinin padişahı toprak talep edeceği önemli iddialar arasında yer almıştır. Gerçekten de Mehmed Ali Paşa’nın, yüklü miktarda bir para göndererek Şam paşalığını Abdülmecid’den istediği iddiaları İngiliz elçiliği tarafından ortaya atılmıştır. Ancak Mustafa Reşid Paşa bu konuda herhangi bir söz verilmediği ve verilmeyeceği yönünde garanti vermiştir.

İbrahim Paşa’nın, seyahatindeki karşılaşmalar, ziyaretleri, temasları bir Osmanlı paşasından çok bağımsız bir hükümdarın ya da veliahdın gerçekleştirebileceği niteliktedir. 1846 yılında Lord Palmerston, yeniden isyan etmeyi aklından geçirme, bağımsızlığını ilan etmene İngiltere asla izin vermez mealindeki sözlerle onu durduk yere uyarmamıştır. Eğer vali olduktan kısa süre sonra vefat etmese İbrahim Paşa’nın yeni bir isyan girişiminde bulunması, her ne kadar bununla ilgili kesin bir delil bulunmasa da, olasılıklar arasındadır. 1841 Mısır İmtiyaz Sözleşmesi’ne aykırı olarak, Mısır ordusunun asker sayısını 70 bine çıkarması bunun önemli delillerinden biridir. İbrahim Paşa’nın 1831-1839 yılları arasındaki isyan hareketi sırasında Osmanlı ordusuna karşı yaklaşık 30 bin kişilik bir orduyla zafer kazandığı unutulmamalıdır. 1848 İhtilalleri sebebiyle Avrupa’nın hemen her yerinde isyanlar çıkmışken, İngiltere’nin Avrupa devletlerini 1840’ta olduğu gibi bu sorunu çözmek için birleştiremeyeceği açıktır. Bu bağlamda İbrahim Paşa’nın ani ölümü, Osmanlı Devleti’ni ve Avrupa’yı muhtemel bir ikinci Mısır meselesinden kurtarmıştır.

Etik Beyanı

Bu çalışmanın, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmanın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarından bilimsel etik ilke ve kurallarına uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilmeyen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, çalışmanın Committee on Publication Ethics (COPE)’in tüm şartlarını ve koşullarını kabul ederek etik görev ve sorumluluklara riayet ettiğimi beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmayla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Declaration

I declare that this study is original; that I have acted by the principles and rules of scientific ethics at all stages of the study, including preparation, data collection, analysis, and presentation of information; that I have cited sources for all data and information not obtained within the scope of this study and included these sources in the bibliography; that I have not made any changes in the data used, and that I comply with ethical duties and responsibilities by accepting all the terms and conditions of the Committee on Publication Ethics (COPE). I hereby declare that if a situation contrary to my statement regarding the study is detected, I agree to all moral and legal consequences that may arise.

Hakem Değerlendirmesi

: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması

: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek

: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review

: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest

: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support

: The authors declared that this study has no financial support.

Kaynakça

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Cevdet Dâhiliye (C. DH), 35/1607; 91/4504.

Divan Mühime Kalemi (DVN. MHM), 6/87.

Düvel-i Ecnebiye Belgeleri (A.DVN. DVE), 19/59.

Hariciye Mektubi Kalemi (HR. MKT), 20/73.

Hariciye Tercüme Odası (HR. TO), 568/11; 568/15.

İrade Mısır (İ. MTZ05), 12/315; 12/316, 12/355; 12/364; 12/366; 12/370; 12/371; 12/376; 12/377.

Mabeyn-i Hümayun İradeleri (MB. İ), 3/53; 3/71.

Sadaret Amedi Kalemi Defteri (A. AMD), 4/90.

Sadaret Mektubi Kalemi (A. MKT), 102/71.

Topkapı Sarayı Arşivi Evrak (TS. MA.e), 644/47.

The National Archives (TNA)

Foreign Office (FO), 78/641/115; 78/644/94; 78/733/6; 78/734/74; 78/734/89; 78/765D; 78/766D; 78/772/12; 195/257/3; 195/314/11.

Sürelî Yayınlar

The Belfast News-Letter, no. 11276, 11294.

The Blackburn Standard, no. 592, 599, 600.

The Bradford Observer; and Halifax, Huddersfield, and Keighley Reporter, no. 623, 624.

The Bristol Mercury, no. 2938.

Berrow's Worcester Journal, no. 7490, 7494, 7512.

Caledonian Mercury, no. 19568, 19574, 19611.

The Cornwall Royal Gazette, Falmouth Packet and Plymouth Journal, no. 4208, 4209, 4210, 4219.

The Derby Mercury, no. 5944.

Daily News, no. 12.

Dundee Courier, no. 1553, 1559.

Express From Paris Daily News, no. 84.

The Essex Standard, and General Advertiser for the Eastern Counties, no. 785, 786, 802, 809, 814, 816.

The Examiner, no. 2000, 2008.

Freeman's Journal and Daily Commercial Advertiser, no. N/A.

Hampshire Advertiser & Salisbury Guardian, no. 1186, 1190, 1192, 1195, 1197.

The Ipswich Journal, no. 5593.

Jackson's Oxford Journal, no. 4860.

Liverpool Mercury, no. 1832.

Lloyd's Weekly London Newspaper, no. 180.

The Leicester Chronicle: or, Commercial and Agricultural Advertiser, no. 1850, 1855, 1856, 1858, 1862, 1864.

The Manchester Times and Gazette, no. 904, 927, 929.

The Morning Post, no. 22503, 22588.

The Preston Guardian, no. 1745, 1746, 1765.

The Standard, no. 6887.

Trewman's Exeter Flying Post or Plymouth and Cornish Advertiser, no. 4202, 4203.

The Times, no. 19159, 19161, 19164, 19200, 19219, 19225, 19226, 19227, 19232, 19234, 19247, 19248, 19253, 19256, 19257, 19258, 19259, 19260, 19261, 19262, 19263, 19264, 19265, 19266, 19268, 19271, 19272, 19273, 19274, 19275, 19276, 19277, 19279, 19280, 19281, 19283, 19284, 19285, 19286, 19287, 19288, 19289, 19290, 19291, 19292, 19295.

The York Herald, and General Advertiser, no. 3844.

Kitaplar, Makaleler ve Tezler

Abdurrahman Şeref. *Tarih Söyleşileri (Müsahebe-i Tarihiye)*. Sad. Mübeccel Nami Duru. İstanbul: Sucuoğlu Matbaası, 1980.

Altundağ, Şinasi. *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı Mısır Meselesi 1831-1841*. Ankara: TTK Yayınları, 1945.

Anderson, Matthew Smith. *Doğu Sorunu*. Çev. İdil Eser. İstanbul YKY, 2001.

Armaoğlu, Fahir. *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*. Ankara: TTK Yayınları, 1997.

Bağçeci, Yahya. “İsyandan İtaate; Kavalalı Mehmet Ali Paşa Babıâli İlişkileri (1841-1849)”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 7/32 (2014): 219-231.

Cameron, D. A. *Egypt in the Nineteenth Century or Mehmet Ali and his Succesors until the British Occupations in 1882*. London: Smith Elder Co., 1898.

Danışman, Zuhuri. *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi XII*. İstanbul: Zuhuri Danışman Yayınevi, 1966.

Dönmez, Ahmet. *Osmanlı Devleti'nde İktidar Mücadelesi: Saray, Babıâli ve Avrupa Elçilikleri (1845–1858)*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2019.

Dönmez, Ahmet. “Babıâli’de Hizip Çatışmaları: Ahmed Fevzi Paşa’nın Osmanlı Donanmasını Mısır Valisine Teslimi Olayı”. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 40, (2016): 43-57.

Dönmez, Ahmet. “İhtilaller Çağında Değişim ve Diplomasi: Viyana Düzenin Çöküşü (1830-1850)”. *Modern Çağ’da Savaş ve Diplomasi*. Ed. Ahmet Dönmez. Ankara: Grafiker Yayınları, 2021: 55-91.

Engelhardt. *Tanzimat ve Türkiye*. Çev. Ali Reşad. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 1997.

- Fahmy, Khaled. *All the Pasha's Men: Mehmed Ali, His Army and the Making of Modern Egypt*. Cairo: The American University Cairo Press, 2002.
- Fahmy, Khaled. *Kavalalı Mehmed Ali: Osmanlı Valiliğinden Mısır Hükümdarlığına*. Çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları, 2020.
- Hassan, H. *In the House of Muhammad Ali*. Kahire: The American University in Cairo Press, 2000.
- İrtem, Süleyman Kâni. *Osmanlı Devleti'nin Mısır, Yemen, Hicaz Meselesi*. Yay. Haz. Osman Selim Kocahanoğlu. İstanbul: Temel Yayınları, 1999.
- Karal, Enver Ziya. *Osmanlı Tarihi: Nizamı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856) V*. Ankara: TTK Yayınları, Ankara 1999.
- Kutluoğlu, Muhammed H. *Egyptian Question 1831-1841*. İstanbul: Eren Yayıncılık, 1998.
- Kutluoğlu, Muhammed H. "Kavalalı İbrahim Paşa". *TDVİA 21*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, 330-333.
- Kutluoğlu, Muhammed H. "Kavalalı Mehmed Ali Paşa". *TDVİA 25*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002, 62-65.
- Muskau, Pückler. *Egypt under Mehmet Ali I*. London: Henry Colborn Publisher, 1845.
- Paton, Andrew Archibald. *A History of the Egyptian Revolution 2*. London: Trübner&Co. Publisher, 1870.
- Sakaoğlu, Necdet. *Bu Mülkün Sultanları*. İstanbul: Alfa Yayınları, İstanbul 2015.
- Sinoue, Gilber. *Kavalalı Mehmet Ali Paşa Son Firavun*. Çev. Ali Cevat Akkoyunlu, İstanbul: Doğan Kitapçılık, 1999.
- Tukin, Cemal. *Boğazlar Meselesi*. İstanbul: Pan Yayınları, 1999.
- Webster, Charles. *The Foreign Policy of Palmerston 1830-1841 (Britain, the Liberal Movement and the Eastern Question) II*. London: G. Bell&Sons Ltd, 1951.
- Yalçinkaya, Mehmet Alaaddin. "III. Selim ve II. Mahmud Dönemleri Osmanlı Dış Politikası". *Türkler XII*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002: 629-659.
- Yapp, Malcom E. *The Making Modern Near East 1797-1923*. London-New York: Longman, 1987.
- Yiğit, Meryem. "Kavalalı İbrahim Paşa (1789-1848)". Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Zonguldak, 2022.
- Uçarol, Rifat. *Siyasi Tarih (1789-1994)*. İstanbul: Filiz Kitapevi, 1995.
- Ufford, Letitia W. *The Pahsa: How Mehemed Ali Defied the West, 1839-1841*. North Carolina: McFarland Company, 2007.

Ekler

Ek 1. İbrahim Paşa (Henri Daniel Plattel, 1840).

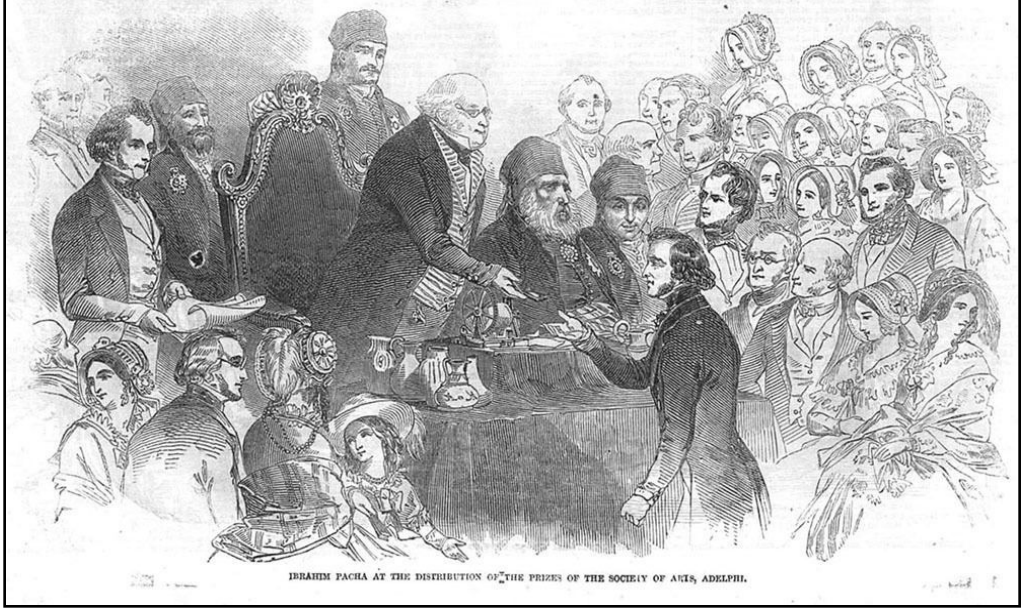
Ek 2. İbrahim Paşa'nın Portsmouth Belediye Başkanını ve Portsmouth Şirketi Yetkililerini Kabul Edişi (*The Illustrated London News*, 13 Haziran 1846).

Ek 3. İbrahim Paşa'nın, Prens Albert ve Wellington Dükünün Kraliçe Victoria'nın Doğum Gününde St. James's Park'taki Birlikleri İzlemesi (*The Illustrated London News*, 13 Haziran 1846).

Ek 4. İbrahim Paşa, Aris Adelphi Cemiyeti Ödüllерinin Dağıtımında (*The Illustrated London News*, 20 Haziran 1846).

Ek 5. İbrahim Paşa'nın Hyde Park'taki Gezisi (*The Illustrated London News*, 04 Temmuz 1846).

Ek 6. İbrahim Paşa Adına 6 Mayıs 1846'da Paris'te Bastırılan Bronz Madalya (<https://colnect.com/zt/medals/medal/34979>).

